

GYAKORLATI PAEDAGOGIA

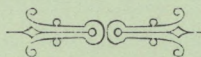
MÓDSZERES HAVI FOLYÓIRAT

Felelős szerkesztő

MADZSAR GUSZTÁV.

TARTALOM:

	Oldal
<i>Endrei Ákos</i> : A középiskolai tantárgyak felhasználása az erkölcsi nevelés céljaira IV.	225
<i>Anonymus</i> : Szempontok Livius tanításához (Második közlemény)	229
<i>Csallóközi Jenő</i> : Gyakorlati bevezetés a latin nyelv tanításához az új Utasítások alapján	242
—ó—ő. Az arany bulla-korának tanítása a gimnázium III. osztályában	254
Könyvismertetések:	
<i>Miklós Ferenc</i> : Német olvasókönyv	265
<i>Lejtényi Sándor</i> : Növényszótár	267
Természettrajzi segédkönyvek	239
Kisebb közlemények. Állandó tanmenet. — Ipari beszerzések. — Szülők panasza. — Sajtóhibák	270



Hogy tanulóink munkáját, a növények meghatározását illetőleg megkönnyítsem, Műck külső alakjában is tetszetős művecskéjét

Növénytani táblázatok

(V. K. M. 72,976—1904.)

cimen átdolgoztam és 129 színes képpel és magyarázatokkal elláttam. Midőn még Nm. Vall. és Közokt. Min. által 72,976—1904. sz. alatt engedélyezett

Hazai lepkék és Hazai bogarak és rovarok

gyűjteménye című 129—129 művészi kivitelű képpel és magyarázatokkal ellátott műveket (ára 80—80 f.) igen tisztelt Kartárs úr becses figyelmébe ajánlom, kérem, hogy azokat áttekintés után mint a természetrajz tanításához szükséges segédeszközöket az iskolában még a folyó tanévben bevezesse, mely iránti szíves pártfogását kérve, vagyok

Szeged, 1905. március hó

kartársi üdvözlettel

Bátori Ármin,

áll. főgimnáziumi tanár.

Igen tisztelt Tanár úr !

BÁTORI ÁRMIN, áll. főgimnáziumi tanár úr, a mellékelt felhívására való utalással van szerencsém a már múlt évben is ismertetett és általános tetszésnek örvendő, hézagpótló

Herbarium és Növényhatározó

(ára 2 korona)

című munkának második lényegesen javított kiadását és a szintén ismertetett

Növénytani táblázatok

(ára 72 fillér)

Hazai bogarak és rovarok gyűjteménye

(ára 80 fillér)

Hazai lepkék gyűjteménye

(ára 80 fillér)

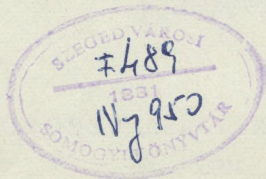
magyar nyelven úttörő munkákat bemutatni és pedig ama kérelem kapcsán, hogy ezen közérdekű vállalatomat az intézetében való bevezetéssel támogatni szíveskedjék. Erősen hiszem, hogy mindegyik mű úgy külalak, mint kiállítás és tartalom tekintetében is megnyerendi tetszését, mely reményben maradtam

Szeged, 1905. március hó

kiváló tisztelettel

Várnay L.

könyvkiadó.



A középiskolai tantárgyak felhasználása az erkölcsi nevelés céljaira.

Irta Endrei Ákos.

IV.

A magyar nyelvi és irodalmi tananyagunk már olvasmányi részében is annyi alkalmat mutattunk ki, melyeket az erkölcsi nevelés céljaira nagy sikerrel fel lehet használnunk, hogy ha egyéb irányban nem is értékesíthetnők e fontos középiskolai tárgyat, már maga ez az instructív részlet biztosítaná a vele foglalkozó — tegyük hozzá szeretettel foglalkozó — ifjúság erkölcsének, jellemének képzését. Ez a szempont is erős bizonyíték a mellett, hogy a középiskolai tanításnak legtermészetesebb központja csakis a nemzeti nyelv és irodalom lehet, amelyet nem úgy mint ma 30 órában, hanem legalább is annyi órában kellene tanítanunk, mint amennyit minden jog és észszerűség nélkül a latin nyelv bitorol.

De nemcsak az olvasmányok tárgyalása, hanem az elméleti anyag s a dolgozatírás is kapcsolatba hozható az erkölcsi képzéssel. Hogy a nyelvtani tárgyalásnál miképen lehet az erkölcsképzésre tekintettel lenni, azt fennebb egy egyszerű példán kimutattuk. Ezenkívül a stilisztika tárgyalásánál is lépten-nyomon kínálkozik rá alkalom. Az egyszerűség bája, a magyarosságra való törekvés, a szabatoságban nyilvánuló mérséklet és takarékoság, a szószaporításnak haszontalan volta, a kétértelműségnek káros hatása, stb. stb. mind igen fontos erkölcsi eszmékkel hozhatók kapcsolatba, anélkül, hogy a természetesség határát átlépnők.

A *szekesztés*tanban az okos, megfontolt gondolkodásra és cselekedetre, az olvasmányok megvilágítására, barátaink megválasztására, tanulságos utazások és kirándulások rendezésére buzdíthatjuk tanítványainkat már az anyaggyűjtésre vonatkozó szakasz tárgyalása közben.

A *rhetikában* az embertársaink jóindulatának megnyerésére való törekvés, az igazság földerítésének szeretete s a jó cselekedetre való buzdítás lehetnek azon főbb erkölcsi célok, melyekre már az elméletben serkenthetünk.

A *költészet*tanban a nemes érzelmek egész világát, a szép eszméjének részletes kifejtését, az emberi jellem sokoldalú meg-

világítását, az emberi cselekedetek erkölcsi rugóinak felsorolását mind felhasználhatjuk célunkra, miáltal a tárgyalás értéke is emelkedik.

Végül az *irodalomtörténet* keretében a társadalmi élet körébe tartozó legmagasabb eszmék: a politikai és irodalmi élet kölcsönhatása, az írók életének és műveiknek rokon vonásai, a nagy emberek nagy hatása, a nagy szellemek találkozása stb. stb. kerülhetnek tárgyalás alá, kiegészítvén és betetőzvé az a sokoldalú erkölcsi képzést, melyben az ifjúság középiskolai pályájának egész folyamán át részesült.

Az *írásbeli dolgozatoknak* nemcsak témái állhatnak az erkölcsi képzés szolgálatában (jeles mondások értelmezése, nagy jellemek elemzése, vallásos vagy hazafias fejtegetés stb. stb.), hanem a dolgozat tárgyának megbeszélése és a már elkészített dolgozatok bírálata is számtalan alkalmat nyújt az erkölcsös fejtegetésre. Akárhányszor megtörténik, hogy az előleges megbeszélés alkalmával vagy magában a dolgozatban egyik-másik tanuló oly állítást kockáztat meg, mely erkölcsileg nem helyeselhető. Ilyenkor a legtermészetesebb módon lehet a legkülönbözőbb ethikai elvek kifejtésére rátérni.

A magyar nyelvi és irodalmi tananyaggal kapcsolatos erkölcsi oktatáshoz hasonlóan alakul — bár sokkal szűkebb körre szorítva — az *idegen nyelvek és irodalmak* révén eszközölhető erkölcsi képzés.

Hogy miként bányunk a *görög-római* tárgyú irodalmi művekkel, arról már az alsó osztályok olvasmányainál is megemlékeztem. Itt tehát inkább csak egyes auctorok rövid jellemzésére szorítkozom. A *római* költők közül sem Vergiliusnak, sem Horatiusnak nincs oly különös erkölcsképző ereje, mint azt az iskolai auctorok nagy híréből következtetnünk lehetne. Vergiliusnak egész előadásából kiérzik az az erőltetett, mondva csinált poesis, mely nagyon távol áll Homerosznak vagy akár Arany Jánosnak hamisítatlan naivitásától. Benne is, miként Horatiusnak körmönfont költeményeiben, a római császárság korában romlásnak indult hajdan erős római népnek feslett erkölcsössége, bágyadt nemzeti érzése csillan elő. Korfestők, értelemfejlesztők lehetnek ez olvasmányok, erkölcs- és jellemképzők azonban aligha. Ugyan ki merné Dido és Aenaes viszonyát, Horatius ideáloktól reitegő, arany középkort és érzelmi élvezeteket kereső egyéniségét az ifjúságnak például felmutatni?

A római költők közül még Ovidius, Tibullus és Propertius, úgyszintén az alsó osztályokban olvasott Phaedrus nyújtják a legbecesebb erkölcsi tanulságot az ifjúságnak.

A rómaiak közül sem a sokat magasztalt Ciceronak és Tacitusnak, kik szintén egy romlott kor gyermekei, hanem sokkal inkább Liviusnak és Sellustiusnak adnánk előnyt, mint a kik teljes naivitással és nemes idealismussal mondják el a mult eseményeit s azokhoz a legtermészetesebb erkölcsi tanulságokat fűzik. Emellett Cicero valóságos iskolája a rabulisticának. Tacitus pedig őstypusa az u. n. classicus homálynak. Mindkét tulajdonság pedig nagy akadály a erkölcsi képzésnek amely őszinteséget és világosságot követel.

A római irodalomnál sokkal becsesebb paedagogiai szempontból is a görög irodalom. Homeros és Plató örökbecsű művei, különösen az Ilias és a Socrates védelme, annyi ethikai anyagot tartalmaznak, hogy már e két író tárgyalása is fölé az egész római irodalom erkölcsképző anyagával. Homerosról már az utolsó osztályoknál is volt szó, Platonak örökbecsű trilogiája pedig a legalkalmasabb az egész középiskolai erkölcsi tananyagnak magasabb szempontok szerint való összefoglalására s az erkölcsös cselekedet lelki alapjának, az erkölcsi törvénynek kifejtésére. E két írón kívül a görögpótló irány tanulói még Thukydides & Sophokles műveiben is sok erkölcsképző részletre bukkannak s általában az egész görög szellem, mely az irodalomból kisugárzik, bizonyos magasabb erkölcsi felfogásra, a szép és igaz kultiválásának szeretetére vezetheti kellő irányítás mellett az ifjakat.

A modern irodalmak is bő források lehetnek az erkölcsi képzésnek, ha ismertetésükben nem alantasz grammatikai, hanem aesthetikai és erkölcsi célok vezérelnek bennünket. A tárgyalás menete nagyjában itt is megegyezhetné az anyanyelv és irodalomról vázolt eljárásunkkal, csakhogy természetesen itt az erkölcsi cél némileg háttérbe szorulna s csak kísérője lenne a fő célnak: a nyelv (nem nyelvtan) elsajátításának.

Az alsó osztályok német olvasókönyveinek anyagát tehát nemcsak grammatikai, hanem erkölcsi alapon is kellene összeválogatni. amint azt a magyar olvasókönyveknél követelményül állítottuk fel.

E tekintetben azonban még inkább érezzük tankönyveink fogyatékoságát, mint a magyar nyelvnél. E sorok írója törekedett német nyelvkönyveiben*) az erkölcsi szempontokra is figyelemmel lenni az olvasmányok összeállításában s csodálatos, hogy éppen ezt az újítást egyetlen bírálója és ismertetője sem vette észre.

Az I. kötet olvasmányai közt pl. egymás után következnek:

*) Endrei Á. Német nyelvkönyv I—IV.

„Seltsamer Spazierritt“ (Különös sétalovaglás) és „Die Sonne und die Tiere“ (A nap és az állatok) címűek, melyeknek tárgyalása közben megtanulják azt a fontos erkölcsi elvet, hogy tetteinkben megfontolásnak kell vezérelni bennünket s lelkiösmeretünk és belátásunk ellenére az emberek szeszélyes ítéletére nem szabad ügyelnünk. Ugyanez olvasmányok kapcsán ápolhatjuk szívükben a szülői szeretet, az állatok s a természet szeretetének nemes érzelmeit. Ehhez hasonlóan vannak csaknem minden részletében e könyveknek az olvasmányok csoportosítva erkölcsi eszmék szerint, bő anyagot nyújtva az ethikai tárgyalásra.

A középosztályokban Göthe és Schiller balladái s Hebel Aurbacher tanulságos prózai elbeszélései, úgyszintén Lessing meséi szolgálnak az erkölcsi oktatás alapjául. A balladák mindenike, különösen Schilleréi, egy-egy magasztos eszmét érzékítenek meg, melyeknek kifejezése nemcsak tanulságos, hanem érdekes is. Hebel, és Aurbacher mintha csak éppen arra a célra írták volna népies tárgyú és népies hangú kis elbeszéléseiket, hogy velük az ifjúság erkölcsi nevelését szolgálják. És végül Lessing meséi ugyanolyan szolgálatot tehetnek a német órákon, mint Phaedrus a latin, Aesopus és Babrios a görög, Fáy, Pesti és Heltai a magyar órákon.

A felsőbb osztályokban pedig a nagyobb költői művek azok, melyekhez az erkölcsi tanulságoknak egész raja fűződik. Hernnann és Dorotheában csaknem ugyanazt az erkölcsi alapvonást találjuk, s ugyanazon naiv hangot, mint Arany Toldijában. Csahogy itt nem a harci élet, harci dicsőség, hanem a munkás élet, a polgári becsület áll előtérben s a családi élet legideálisabb irányú megalapítása van remek módon feltüntetve. Míg itt csak episodként fordul elő a szabadságszeretetnek, a honfiérzelemnek dicsőítése, addig egy más nagyobb olvasmány: Schillernek Wilhelm Tell című drámája egészen e magasztos eszmének van szentelve s tapintatos feldolgozás kapcsán a leggyümölcsözőbbé tehető erkölcsi képzés tekintetében.

Még értékeesebb Göthének Iphigeniája, melyben pontról-pontra ki lehet fejtenünk a pogány és keresztyén erkölcs nagy különbségét és a legtisztább idealismus érzelmét olthatjuk tanítványaink romlatlan szívébe.

Némely irodalmi mű keretében egyes homályosabb erkölcsi momentumokat világíthatunk meg, miáltal az erkölcsi felfogást biztosabbá tennők. Így, hogy csak egy ily példára utaljunk, Lessing Minna von Barnhelmjének azon jelenete alapján, melyben Tell-beim Marlow özvegyének tartozását eltagadja, azt az erkölcsi tanul-

ságot meríthetjük, hogy hazudni csak egy esetben van megengedve: ha a hazugsággal magunknak kárt, egy segélyünkre szorult, vagy a közjó érdekében munkálkodó egyénnek pedig hasznot okozunk.

Ime csak néhány ujjmutatás a különböző irodalmi művek körében az erkölcsi képzés eszközlésének különböző módjaira. Ezek is eléggé meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a nemzeti tárgyú olvasmányok mellett a klasszikus és modern irodalmak is bő forrásai lehetnek az erkölcsös oktatásnak s hogy ezeket felhasználatlanul hagynunk eddig is nagy hiba volt — a jövőben azonban, amikor már tudatára jutottunk az erkölcsi nevelés fontosságának, egyenesen bűn volna az irodalomtanításnak ezt az irányát elhanyagolni.

(Kaposvár).

Szempontok Lívius fanításához.*)

Irta **Anonymus.**

(Második közlemény).

Nagy a szerepe az ó és új testamentomban is a csodás elemnek, csodajelnek, jóslatnak, álomnak.

Az isten akaratának, határozatának, röndölésének (Dugonics A.) a végzet, fatum, gondviselés kinyilatkoztatásának, előre való kijelentésének s teljesedésének szép, vallásos és hazafias példája a Szig. Vesz. motivációja, alapeszméje (II. ének 78—86.)

B. Balassi Bálint:

Pusztában zsidókat vezérlő Isten!
Ki előttök mentél tüzes oszlopképpen

.....
Te adtál csillagot három szent királynak
.....

Csillag jár, mely fölül
Szél zúg, fölyhő röptül
Arra veszem utamat stb.

B. Balassi B.

Livius XXII. 3. a szenvedélyes, szilaj, vakmerő, nyughatatlan Flaminius consult omen inti, de hiába: equus repente corruit consulemque lapsum super caput effudit stb.

Thali K. Régi magy vit. énekek és elegyes dalok I.

*) Az első közlemény az 5. füzetben jelent meg.

Hegedűs ének a kenyérmezei diadalról 1569. Temesvári István deák Telegden. Históriai ének. Az Cyrusnak nótájára.

A vajda — — — — —

Rohanni egyszersmind törökre akara
Ő jó lovát ott megsarkantyúzva
Lovastól egyszersmind földre esett vala.

Mihelyt a vitézek ezt eszekben vevék
Pokol szerencsének jelének itélék,
Hogy visszatérnének, vajdát arra inték
Avagy, hogy a hegyre felutnának, kérék.
Báthori felkelvén nekik felelé:

„Gonosz szerencsének ezt senki ne vélje,
Mert ki hadakozik Istennek nevében
Semmi gonosszára nem lehet életében,
Az dolgon vitézek meg ne rőttenjetek!
Az Isten művelünk léssen meghigyjétek!“

A sok adat megfigyeléséből előbbi ösmereteik segítségével (pl. a mythosról, természeti tünemények, erők személyesítéséről) a tanulók fogalmat alkotnak a csodás elemről, egyrészt, mint naiv hitről, izgatott lelkek képzelődéséről s hiszékenységről, mint Livius megjegyzi, másrészt mint esztetikai eszközről, mely illuziót kelt, a fenség magaslatára emeli a történetet, meg mint hagyományos, conventionalis történeti s epikus mesterséghez tartozó „közvagyon“-ról. (Arany J.)

A tanulókat Macbeth boszorkányainak jóslatára is figyelmeztetem; Shakespeare e darabja úgy is elő van sorolva magyar olvasmányaik közt (a VI. oszt.) vagy Shakespeare, Julius Caesar prodigiumaira, csodajeleire, álmokra, jóslatra, tüneményre, szellemre.

Shakspere, Julius Caesar.

I. felv. III. szín.

Caesca a csodajelekről szól: egy közrab sértetlenül égett, oroszán nem bántott, száz halvány nő lángban népet látott s baglyokat hallott.

II. felv. II. szín. Dörgés, villámlás.

Caesar: Mit a hatalmas Istenek

Végzének, azt mi mellőzhetjük-e?

Meg kell történnie akár kimegyek, akár itthon maradok.

Szolga: *Nem lehetének szívet a baromban.*

(A jósök nem akarják, hogy ma távozzál.)

Caesar: Ez istenektől gúny a gyávaságra:

Szívetlen marha volna Caesar úgy . . .

— — — — —

Calpurnia azt álmodá, hogy látta szobromat,
 Mely mint szökőkút száz csövön, csupa
 Vért áradott. S több izmos római,
 Mosolygva fürdeté meg benn' kezét.
 S ő ebben intést, gyászos jóslatot,
 Gonosz jövendőt lát és térdein
 Kért honn maradnom e napon.

Decius : Balúl van így ez álom fejtegetve . . .

— — — — —
 Jelenti, hogy nagy Róma éltető
 Vért szí belöled és nagy emberek
 Erelye — s díszjelül kérendik azt.

V. Felv. Cassius. Epikuros tanítása ellenére hisz :

Sardisból jövén
 Zászlóink elsejére két hatalmas
 Sas szállt le s ott ült, harcosaink kezéből
 Mohón falván s evén. Philippiiig
 Kísértek el. Ma reggel elhagyanak
 S fejünk fölött helyettök varju, holló
 És kánya repked s mint kór martalékra
 Néznek le ránk s gyász mennyezet gyanánt . . .
 Terül ki árnyok, mely alatt hadunk
 Lelkét feladni készen itt hever.

IV. felv. Sardesben éjjel megjelen Brutusnak Caesar szelleme s azt mondja, hogy az ő „rossz szelleme“ s hogy Philippinél találkoznak. V. ö. Macbeth-Banquo szelleme.

A tanulók megemlékeznek a mohácsi vész előtt észlelt rossz előjelekről (magyar olvasmányok szerint), a Jókai említette villámokról (Frater György-ben) s a XVI. század *hangulatáról* is.

A németben olvasták (Heine, Belsazer) a Dániel V. részben leírt látomást.

Szóval hamarosan összeszedjük a Curtiusban, Ovidiusban s egyebütt olvasott divinatiós adatokat, felelevenítés, újabb kapcsolás, kiegészítés s fokozatos mélyítés végett, meg bevezetésül, előkészítésül Vergiliushoz. Az adathalmaz csoportosítására is figyelmeztetem a tanulókat, a természetes s mesterséges divinatio s kategóriáik említésével, megkülönböztetésével, ami különben magától kínálkozik.

Curtiusnál az arbélai csata olvasása alkalmával (Aristander a sas megjelenését felhasználta a katonák fellelkésítésére. Vates Aristander alba veste indutus et dextra praeferens lauream militibus in pugnam intentis avem monstrabat, had dubium victoriae *auspicium*. Ingens ergo *alacritas* et *fiducia* paulo ante territis accendit ad pugnam . . .) rávezettem őket, ráirányítottam figyelmüket az eszmének ez esetből való kifejtésére : a hitnek (bármilyen legyen

is) s a kételynek (métel) pszichológiai jelentőségére is, suggeráló, lelkesítő, erősítő, illetőleg kedvetlenítő, csüggesztő, bénító varázshatására. Amit az ember erősen hisz, az megtörténik — mondja Feuchtersleben. Később összekapcsoljuk a Spes-szel, Lucretiusszal és Vergiliusszal. Livius XXI. 62. aedem Spei fulmine ictam és XXII. 2. corpora animis aut animos spe sustinebant.

Livius XXI. 62. 63. és XXII. 1—10. a sollemnia magistratum (consulatum) ineundi, az ingenium Flamini, még a trasumennusi csatának s hatásának leírásán kívül leginkább prodigiumok, caerimoniák, religio körében mozog. Személyenyess s cursiv olvasás fonálán e részletet, ezt a közt, ezt az alkalmat a vallásrégiségek áttekintésére használtuk fel. Flaminius jellemzésére még vissza fogunk térni más helyen. Közbeesőleg az olvasás során a Livius XXI. 63-nál: immolantique ei vitulus iam ictus e manibus sacrificantium sese quum proripuisset etc. esetleg említem Vörösmarty Zalán V. VI. Árpád táltosai Hadúrnak áldozatot mutatnak be, fellobog a tűz, de az ökor elszabadúl s a táltosoktól a bolgár sereg közepébe rohan. (Zrinyinél IV. két ló szabadul el éjjel.) Liv. XXII. 3. c. (equus corruit consulemque lapsus super caput effudit), említtük Temesvári István deák hegedős énekét, históriás énekét a kenyérmezei diadáról 1569 (Báthori lovastól földre esett vala: pokol szerencsének jele). Az 5. c. motus terrae is a prodigiumokhoz tartozik.

Livius költői szemléletének, költői leírásának, fordulatának élénkebb kiemelése végett a 6. c. végénél: „Inclinata denique re, quum incalescente sole dispulsa nebula aperuisset diem, tum liquida iam luce montes campique perditas res stratamque ostendere foede Romanam aciem...” egybevételül felhozom Petőfi költeményét:

A letarlott, megsárgult vidéken
Szomorúan ül az őszi köd . . .
Múlt időmnek szomorú emléke
Őszi ködként ült szívem fölött.

Feljön a nap fényes arculatja,
És eloszlik a szomorú köd
Fényes arzod megláttam, leánya,
S világosság lett szívem fölött.

Oh de, lyánka, úgy ne tégy, mint a nap,
Mely azért veré el a ködöt,
Csak azért, hogy tisztán lássék, milyen
Hervadás van a világ fölött.

(V. ö. H. Heine: Buch der Lieder. Die Heimkehr 19.

Am fernen Horizonte
Erscheint, wie ein Nebelbild
Die Stadt mit ihren Türmen,
In Abenddämmerung gehüllt.

Ein feuchter Windzug kräuselt
Die graue Wasserbahn;
Mit traurigem Takte rudert,
Der Schiffer in meinem Kahn.

Die Sonne hebt sich noch einmal
Leuchteud vom Boden empor,
Und zeigt mir jene Stelle,
Wo ich das Liebste verlor.)

A 7. c. csatahíreinel, melyek hatását Livius élénken s meghatóan írja le, felhozzuk Gyöngyösi J., Kemény J.-ből II. kötet I. r. 42—51.

Pl. Ezek zsbongási nem szűnnek s tágulnak,
A sok értekezők utcánként tódulnak,
Ha ki mi szót indít a körül szorulnak,
Ki öcscsén, ki bátyján, ki urán búsulnak.

Oda maradt Kemény nagyobb rész hadával

Megretten az Erdély ezek ujságával
S a szörnyű veszélynek iszonyúságával.

A sok jalkiáltás veri az egeket,
S mint a földi pára bővít fellegeket,
Akkikkel némelyek elmaradt férjeket,
Némelyek kesergik atyafi véreket.

Ez öcscsét, az bátyját zokogva könyvezi,
Kedves társát amaz könyvezve nevezi,
Rab-e vagy levágták? Mindentül kérdezi,
Eseteket gyászoló ruháját szennyezi.

Liv. XXII. 7. nec quisquam satis certum habet, quid aut speret aut timcat. Arany J, Toldi Sz. V. 82.

(Toldi) Reszket is a hírért, reszket is a hírtől.

Gyöngyösi J. M. V. II. 150.

Ferencznek is dolga félelem, reménység.

A 10. c.-nál megállapodunk s visszatekintünk a prodigiumokra, istenekre, Sibyllákra, papokra s általában a religióra, caerimoniákra.

A mythologia, istenek, vallás témája amily jelentős, tanulságos, olyan nehéz, terjedelmes bonyolult. A tanulók e körben rendesen csak felületés, darabos, zavaros ismereteket szereznek,

adatokat, neveket, sallangokat cafatokat, zsbárút, üres, holt, meddő tudakosságot, mely csak megterheli elméjüket. Nem elég, hogy csak tudomásuk (Kunde) legyen róla, belátást, intelligentiát (Einsicht) kell fejleszteni bennök. — Nehéz a dolgot minden oldalról megvilágítani s mélyebb és szellemesb felfogására vezetni őket. De csak a rendelkezésre álló adatok feldolgozása által is valamelyes eredményt mégis el lehet érni. Az ismereteket időről-időre bővíteni, kapcsolni, kiegészíteni, szempontok szerint csoportosítani, fejleszteni kell.

A tanulók a IV. s V. osztályban az istenek nagyobb részét valamennyire megismerték Ovidius Met. s Fastiból. Így Jupitert, Junot, Minervát, Neptunust, Dis Patert, Apollót, Dianát, Magna Matert, Mercuriust, Venust, Cerest, Hecatét, Marsot, Maiat, Solt, Janust, Saturnust, Libert, Vulcanust, Vestát; aztán Faunust, Picust, Consust (I. oszt.), Acca Larentiát, Terminust, Vertumnust, Palest, esetleg kiegészítve Florával, Pomonával, Ops- s Feroniával. Ismerik Penatest, Larest, Manest, Geniust, Lemurest, Larvas, ismerik Carmentát, Egeriát, esetleg Juturnát s Albuneát; ismerik Amort, Hymenaeust, Furiákat, Parcákat, aztán Phaetont, Aurórá, Ver, Aestas, Autumnus, Hiems, Notus, Aquilo, Zephyrus personificatióit, ismerik Famát, Somnust, Astraeat, Múzsát, Justitiát, Veritást, Curtiusból Fortunát. Ezek nagy részét annak idején szemléltettem is, (Baumeister, Pecz) szemléltetés közben egyik-másik vonással kiegészítve ismeretöket.

Az Ovidiusban olvasott darabok, magyar parallelák és stilisztikai ösmereteik felhasználásával megalkottuk a mythos, a természeti erők s tünemények, elvont fogalmak, érzések személyesítésének a fogalmát, a képes kifejezést, allegoriát, az eredeti jelentés elhomályosodását, a mythológiát, mondát stb. mind szemügyre vettük. Megkülönböztettük a naiv s tudatos költői beszédet s am azt evvel illusztráltuk. Egybevetettük az aesopusi mesékkel is.

Igy a személyesítések világosb s élénkebb megértése végett a híres Aurorát Arany János, Toldi, Tompa Mihály, Petőfi Sándor költeményeiből vett példákkal szemléltettük, időről-időre újabb adatokkal kiegészítve, gyarapítva a themát (Gyöngyösi, Zrinyi Vörösmarty).

Jött az ifju hajnal, az ékes levante,
Ragyogó szép csillag a kócsagtoll fején,
S vállán újdonat-új piros bársony mente;
Igy jött elé fényes diadalszekéren . . .
Megölte az éjet, fejét vette: vére,
Fölfreccsent egész a fellegek szélére.

A köd pedig, az éj csüggeteg táborá,
Mert fő nélkül maradt, futni kezdte gyáván,
S oszladozott számos apró csoportokra,
És elbujt a völgyek legtítkosabb táján,
Ott végső kétségbeesés szálla rája,
S fölakasztá magát fenyőfák ágára.

Petőfi, Szécsi Mária 14, 15.

Pirul még a szép menyasszony, a hajnal,
Ha vőlegényét látja a napot,
S harmatkönnyeket sír még a bús özvegy,
Az éj, mikor a csillagokhoz fölmegy
És látja a sok árva magzatot.

Petőfi.

Vagy:

Oda nézzetek!
Csatára iramlik a fergeteg;
Paripája a szél, a nyargaló,
Kezében a felleg, a lobogó,
A melynek villám a nyele,
Vágtat vele, vágtat vele stb.

Petőfi.

Jupiterhez, Zeushoz.

Arany J., Buda hal. I.

Az öreg Istennek adassék tisztelet,
Ki hadszekerén jár magas felhők felett,
Megűzi a rosszat lángtolla nyilával,
Jókra viszont jót ad két teli markával.

Zsoltár LXIV. 8. De meglövi az Isten őket, az ő nyilával
(a gonosz akarókat s hamisságcelekedőket).

LXXVII. 18. A vizeket megáraszták a felhők; megrendülnek
az egek és a te nyilaid szélylyel futkostak.

19. A te mennydörgésednek szava az égben; a te villámlásid
megvilágosították a földet; megrendült és megindult a föld.

Vagy a Jupiter Fulminator-hoz:

Ez a műhely, hol a komor kovács,
A dörgedelmes égihaború
Készíteni szokta a villámokat,
Haragvó Isten égő nyilait.
Itt állt Salgóvár, mint egy óriás,
Ki az egekre nyújtja vakmerő
Kezét, hogy onnan csillagot raboljon.

Petőfi, Salgó.

Egyáltalában Petőfi élénk képzelet szülte személyesítő képei-
ben sok alkalmas példát találunk (a tavasz, a tél, az idő, a nap,
az éj, a hold, a Tisza, a szél, a hajnal, a múzsa, a szabadság,
a nőtlenség, a Pegazus, a remény stb. stb.).

Már azelőtt összegyűjtöttük a személyesítéseket az olvasott auctorokból.

Milyen személyesítések fordultak elő Curtiusban?

Paupertas nostra velocior erit

Nostri sine pedibus dicunt esse Fortunam, quae manus et pennas tantum habet: cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere Salubre consilium sequens, quam praesens tempus ostendet melius: impone felicitati tuae frenos, facilius illam reges.

Adhuc illa disciplina paupertate magistra stetit . . . Temeritas est quam adhuc pro virhute timuistis; quae ubi primum impetum effudit, torpet

Licet felicitas adspirare videatur et fortuna nunquam simpliciter indulget. Jactamur invicem varietate fortunae (Tündér szerencsénk kénye hányvet stb. Berzsenyi). . . . Etiam si spes non subesset, necessitas tamen stimulare deberet
 . . mors timidissimum quemque consequitur. Megjegyzendő, hogy ide sorozzuk az alanyúl használt elvont fogalmakat is; ez is személyesítésnek tűnik fel a költői stílusban. Az abstractum lehet nagy vagy kis kezdőbetűvel írva.

Mely személyesítések fordultak elő Ovidiusban?

Aurea aetas fidem colebat

Zephyri mulcebant flores

Bellum saeuae manu crepitantia concutit arma.

Nondum pinus descenderat. . . .

Victa iacet pietas, fides, pudor, poena, fraus, dolus, Astraea.

A vizözönből:

Madidis Notus evolat alis

Non caelo contenta suo est Jovis ira . . .

Themis, Iris, amnes.

Fama és kísérete.

Phaëtonból:

(A tavasz rózsás kebelét kitarva

Berzsenyi.)

A dextra laevaue Dies et Mensis et Annus
 Saeculaue et positae spatii aequalibus Horae
 Verque novum stabat cinctum florente corona,
 Stabat nuda Aestas et spicea sarta gerebat,
 Stabat et Antumnus calcatis sordidus uvis
 Et glacialis Hiems canos hirsuta capillos.

Philemon et B.: mentae virentes tersere mensas.

Orpheus et Eur: Hymenaeus, Amor, Eumenides.

Fasti, Janus: Pax ambulat — — —

— — — dat census honores . . . Roma sustulit caput
— — — *Justitia*, pudor stb.

Terminus.

Magna Mat: Mens conscia recti famae mendacia ridet?

Milyen személyesítéseket olvastak a görögprótlók Homerosban, Gyöngyösiben?

Az elhomályosult eredeti jelentésű isteneken kívül: *μοῦσα*, *ἄτη*, *δαίμων*, *φόβος*, *εἰρινός* (Ádáz Erinys lelke uralkodik, Berzs.), *μοῖρα*, *δέμις*, *νέμεσις*, *μῆνις*, *ψυχή*, *ἔπνος*, *οὐλος ὄνειρος*, *κίηρης*, *ἔρις*, *Ἔρις*, *Φόβος*, *Δεῖμος*, *Ἥως*, *Ἔπνος*, *Θάνατος*, *Ἄτη* stb.

Livius: *eventus belli velut aequus index, furia, fax belli, festinatio improvida est et calca, Veritas saepe laborat. . . . ratio te, ducatur non fortuna.*

Hogy válogatni lehessen, fölös számmal jegyzek fel mindenféle személyesítéseket tárházul.

Gyöngyösi M. V.

Az üdö már sötét gyászát levetette stb. II. 1.

A *készség* nem kíván sok ingerléseket.

Kemény J.-ből:

Szüli a szerencsét az alkalmatosság,
Melynek a tőrőjén van síma kopaszság;
Ha az üstökében nem kap a *gyorsaság*,
Nem fogja meg hátul azt semmi *okosság*.

Magát a Hyacinth kék színnel mutatja.

Amaz mint viola szeid erkölcsével.

A sok jajkiáltás veri az egeket.
(*Clamor sidera ferit.*)

Ok nélkül is okot talál a *hamisság*.

Kétes tétovázás, bújkáló félelem
Nem segít ezekben, sem síró kérelem,
A vakmerőség ott a győzelem,
Az holott környülvett már a veszedelem.

Vette volt a remény elébb jobb szárnyára.

Nagy elme nem szokta az alacsonykodást.

A *készség* nem szokott várni sok ingerlést.

Az ovidiusi Famát s társait (*Credulitas*, *Laetitia*, *Timor*, *Seditio*, (*Visszavonás* Berzs.) *Susurrus*) említettük.

Gyöngyösi J., Kemény J. I. k. II. rész 1—4. így írja le:

Azonközben az hír, ki mindenkor kél s jár,
Kinyilt füllel s szemmel újságokat les s vár,
Melyre álmot soha az éjtszaka nem zár,
Vizsgál mindeneket, tüle titkolják bár.

Ólálkodlk, vigyáz, nézi a dolgokat,
Gyön s megy, nincs nyugalma, keres újságokat,
Ha miket találhat, felveszi azokat,
Tölt velek csakhamar sok tartományokat,
Függesztvén nyelvének azt is harangjára
Mint a nyargaló szél kél azzal szárnyára,
Siet s kezdi adni mindennek tudtára, stb.

De mennek már azok, mégyen az árvaság
Mégyen a siralom, gond, gyámoltalanság,
Kétség, magaúnás, bánat, szomorúság,
Óhajtság, panaszlás, kedvetlenség, mordság.

Tündérségéből-é csak a szerencsének
Jobbról-balra hamar téré kerekének.

Legelterjedtebbek a Tüché, Fortuna volubilis szobrászati alakjának a reminiscentiái: Deprendit fortuna temeritatem. Liv. XXII. 29.

Fortuna szekerén okosan ülj.

Faludi F.

Zrinyi Szig. v. IV. és X. A szerencse forgandó.

Tündér szerencsénk kénye hány-vet.

Berzsenyi.

V. Ö. Enimvero di nos quasi pilas homines habent Plautus.

Egyik a szerencse, mely míg itten élünk,
Labdaként hajigál s játszadozik vélünk.

Csokonai.

Alig van régebbi költőnk, aki a forgandó szerencsét meg ne énekelte volna.

Forog az szerencse,
Mit bízunk ő benne,
Semmiben nem állandó,
Csak ideig kedvez
Tündeklő üveghez
Mindenképen hasonló.

Balassi LXXXVIII.

Balassinál még a Cupido s Echo is.

Zrinyi:

Oh élet, mely hamar a világbul kitűnsz.

XI. Holttestek között jár, mint kegyetlen *halál*.

Véghez vittem immár nagyhírú munkámat,
Melyet *irigy idő*, sem víz el nem moshat.

Zrinyinél Tasso után a Múzsza szent szüzzé magasztosúl.

. . . búra ereszkedik a szűz szemérem . . .

Rájnis J.

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicső
Fénnyel mosolygó asszonya!

Bacsányi J.

Szállj le felséges palotád egéből
Béke! mennyeknek koronás leánya!
Szállj le s vigasztald meg az *árvaságot*.

Virág B.

Szabadon lihegsz, szeretett haza,

Nem ejte le minket erő

A Lengességhez . . .

A Hit szava . . . *Kazinczy F.*

Verseghy F.: Az Irigységhez, Psychéhez, Amor stb.

Vedd le már egyszer sanyarú igazság
A setét fátyolt bekötött szemédről.

Dölyfös orcával nevet a Kevélység.

Verseghy F.

Csokonai : A Reményhez, A fihanyi Echohoz, (V. ö. Balassi-Gyöngyösi-Zrinyi ovidiusi beszélgetéseit az Echoval.) Az estvéhez,
A tavaszhoz, A magánosságához stb.

Kisfaludy Sándor :

Megszűnt minden fuvalom:
S mosolygott a fájdalom.

Berzsenyinél :

Óh a poesis rózsaszín ujjai
Fonják azt az öröm gyenge virágiból.

Elrémülve tekint, óh temető reád
A tündér hatalom s a ragyogó dagály.

Vessen a végzet, valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem.

Nem ronthatott le tégedet egykoron
A vad tatár Khán xerxesi tábora
S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő *hatalma*.

Felfogat a nagy századok érczkeze
Mindent . . .

Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér.

Oh a szárnyas idő hirtelen elrepül.

Büszkén körül néz sybarita kény . . .

A vidámság csak a valóságnak
S szűk jelenvalónak szedheti rózsáit.

Te a setét erdők vadonjain
Szeretsz álmodozni, óh melancholia.

Emeld fel bíbor képedet
Csendes esthajnal! *Berzsenyi.*

Ugyancsak Berzsenyinél: Camena, Múzsá, Erató, Hórák, a
Megalégedés, a nagy Örök, Virtus, villogó Visszavonás, Múzsám,
ádáz Erinys, a vidám Erkölc, vezető Okosság, az idő Halál, a
Jámborság és Középszer, óh szent Egyedülvalóság, Magányosság,
édes boldog Szerelem, Eros.

Buzgó könnyeimen, szent Öröm ömledezz!

Kölcsey Ferencnél:

Dicső hölgy, égi Szabadság,
Genius száll az énekes mellébe . . .

Két genius vezet: Remény, Emlékezet . . .

Barátság s Szerelem, Echo, sziklai lyány.

Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény.

V. ö. Csokonai, Utolsó szerencsétlenség:

De mit láttatsz a jövőndő
Tükörében, kék remény,

(Ilyen színű lepelben ábrázolta a görög-római művészet.)

Vak vagy-e, te szent Igazság?
Neked látnod kellene,
Látni, mint hevül a Gázság
Jámborságnak ellene.

Kölcsey.

Leszállsz felénk
A szenvedés s remény leplében,
Szent Megadás. *Kölcsey.*

Szerencse köt, szerencse bont
S vakon használ vagy árt. *Kölcsey.*

Roszzat ne félj s ne kívánj jót
Mult és jövő közül;
Öteld meg a Jelenvalót,
Mely játszik és örül. *Kölcsey.*

Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat.

Kölcsey.

Aranyosrákosi Székely S.: Hadúr stb.

Vörösmarty: a Kellemes Álom.

Szép aranyos szegetű szárny inga suhogva nyakánál,
Hosszú setét hajait hamuszín koszorúja keríté.

Vörösmartynál :

S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hölgy, a méla bú,

A kihalt vágy s elpártolt remény
a Halál, az Unalom

Mert a nagyra szülötteket
Nagygyá lenni kaján végzet irigyeli

Régi dicsőségünk, hol késeled az éji homályban ?

Bús feledékenység koszorutlan alakja

Oh hon ! meghallasz-e engem ?

O Hajnal, stb.

Kisfaludy Károly :

Holló szárnyaival lebegett a zordon enyészet

Rajtad üzé dölyfét a csalfa sz rencse

S a hűség csendes angyala őrzi porát

Arany J., Elveszett alk., Buda h. : Ármány,

Ott ül az *igazság*, rúdja közép nyelvén,
Ott az *egyenesség*, ott pihen a *béke*

Gonosz egy ló a tett, fölveszi gazdáját stb.

Verte vadul szívét az ijedség szárnya

Ide-oda lelkét úgy verdesi baj, gond

Benn pedig elméjét friss gond veri, hányja
Marcona józanság hidegen csúszt rája

Félelem a gögnek itató forrása,

Azzal veri szomját, növeli ártalmát :

Mig bátor eszesség letöri a szarvát

Pénzt egyenesest görbit, egyenesít görbét

Toldi IV.

Úgy bolyonga Miklós, *Nyakán ült a bűja*,
Oldalát kikezdte annak sarkantyuja

(V. ö. Hor. Post equitem sedet atra cura).

A *játszi reménység* a midőn imette
A boldogtalannál hitelét veszttette stb.

Fölvevé a hajnal piros köpönyegét stb.

Majd az édes álom

Az istenek tehát részint a természeti erők, részint elvont fogalmak personificatiói és allegoriái.

Ilyenek a latin-sabinus dii certi: Lucina, Potina, Cuba, Educa, Locutius. Fabulinus, Numeria, Camena, Jaga, Naenia, Epona, Bubona, Aesculanus, Argentinus, (V. ö. Horatius: regina pecunia!) stb. stb.

Aztán: Concordia, Libertas, Victoria, Felicitas, Fides, Fortuna, Mens, Pax, Salus, Virtus, Bellona, Honor, Mors, Pudicitia, Justitia, Veritas, Terminus, Spes, Parca, Furia, Cupido, Amor, Pallor, Pavor, Necessitas, Pietas stb. attributumaikkal. Többnek a szoborképét is megmutattam. Ezekhez sententiák is fűződnek: Concordia parvae res crescunt, Fortes fortuna iuvat, Veritas saepe laborat, exstinguitur nunquam, Amor omnia vincit, Spes animos sustinet stb. Analytikus sententiák, mint: Festinatio, improvida, est et caeca. Fortuna varia ac volubilis est etc.

Figyelmeztetem az eszmék, típusok, tipikus jellemek és a sententiák nagy szerepére a classicusoknál s az őket követő költők előszeretettel az elvont fogalmak személyesítése iránt s rávezetem, miért nevezik a classicismust abstract idealismusnak, mi az általános, tiszta emberi stb.

Egyuttal említem az üres allegoriákkal, nevekkel való rendkívül elterjedt visszaélést az utánczóknál egész közép- s ujkoron át.

(Folytatása a jövő számban).

Gyakorlati bevezetés a latin nyelv tanításához az új Utasítások¹⁾ alapján.

Irta Csallóközi Jenő.

„Die praktische Pädagogik hat ferner bei ihren Erörterungen und Forschriften besonders den Anfänger im Auge, der aus dem schönen weiten Lande akademischer Freiheit eintritt in den Zwang der Schule und in die forderungsreiche praktische Tätigkeit. — Dr. Adolf Matthias: Praktische Pädagogik. 1. lap.

A helyes olvasás.

Mielőtt az olvasmány alaki vagy tartalmi tárgyalását megkezdendők, áttérünk egyenesen a helyes olvasás és írás begyakorlására. A betűknek részletes felosztását figyelmen kívül hagyva, felírjuk a táblára azokat a latin szavakat, amelyeket a tanulók, mint meg-

¹⁾ A gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó *Utasítások*. Kiadattak a magyar kir. vallás- és közokt. min. 1899. évi 32,818. és 1903. évi 43,381. sz. a. kelt rendeleteivel. Hivatalos kiadás.

honosodott latin szókat, már ismernek. Ilyenek a hónapok nevei: (Januarius, stb); továbbá a foglalkozást jelentő szók: minister, ector, professor, doctor, pastor, photographus, stb.; intézetek és intézmények nevei: gymnasium, templum, schola, chorus, circus; szükséges lesz még a gyakrabban előforduló betűk, begyakorlására a praedicatio, creta, vacatio, Aesopus, coelum, amoena, stb. szavakat¹⁾ is felhozni. Ezeket s ezekhez hasonló szavakat írunk a táblára s a tanulókkal külön füzetbe is leíratjuk és pedig latinosan írva, hogy a latin betűket, az olvasást és írást megszokják. Ügyeljünk arra is, hogy olyan szókat fel ne írjunk, melyeket a magyar nyelvhasználat már elrontott, pl. nem írnám fel a spongia (bár az *Utastások* ajánlják), bestia, instructor, stb. szavakat).

A felhozott példák alkalmasak arra, hogy a latin betűk olvasásának eltérései²⁾ feltűnjenek. A latin olvasás eltéréseit a következőkben foglalnám össze:

1. *i* betű a szó elején, ha utána magánhangzó következik = *j*, pl. Januarius; *i* betű a szó közepén, két magánhangzó között szintén *j*, pl. Maius.

2. *ae* = *é*, pl. Aesopus; *oe* = *ő*, pl. amoena, coelum.

3. *s* = *sz*, de szó (közepén magánhangzó előtt) = *z*, pl. Aesopus.

4. *ti* szótagot magánhangzó előtt *ci*-nek ejtjük, pl. vacatio, praedicatio.

5. *c* betű *e*, *y*, *ae*, *oe* előtt *c*-nek hangzik, ha *a*, *o*, *u* vagy mássalhangzó következik utána, *k*-nak ejtjük: *c* = *c*, pl. December, coelum; *c* = *k*, pl. October; közös példa circus.

6. *y* = *i*, pl. gymnasium.

7. *ph* = *f*, pl. photographus.

8. *ch* erősen, hortyogva ejtett *h*, pl. schola, chorus. A *ch* betű begyakorlására, különösen a magyar anyanyelvű tanulóknál, nagy súlyt fektetünk, mert a begyakorlást elhanyagolva, a tanulók sokáig, illetőleg mindig hibásan ejtik.

9. *x* = *ksz*, olvasása nyilvánvaló lesz a közismert Maxi, Drexler, Lexicon, stb. felemlítése alapján.

10. *qu* = *kv* esetleg *k*, pl. quis olv, quisz; quum olv. kum.

¹⁾ Számos alkalmas példa található Csengeri János dr. Latin olvasó- és gyakorlókönyv a gimnázium I. és II. osztálya számára. Budapest, 1901. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) 1. lapján.

²⁾ Kármán Mór a fővárosban található latin feliratokat gyűjtötte össze s ezeken kezdte meg latin nyelvi tanítását. Máthé György a tanulók latin nevein tanítja meg az olvasást „s minden tanulóban felkelti az egyéni érdeklődést.“ Lásd Gyakorlati Paedagogia 2—3. sz. 76. lapon Máthé György: „Az inductív tanítás megkezdése.“

Ennyit és nem többet kívánok én tanítványaimtól az olvasás első tanításakor, a kivételeket, egyéb eltéréseket akkor adom elő, ha a szükség azt megkívánja: A latin szöveget szóról szóra, majd mondatról mondatra először magam olvasom fel s nagy súlyt fektetek az időmértékre. Eleve figyelmeztetem a tanulót, hogy *a latin a hosszúságot nem ékezettel* jelöli, mint a magyar, hanem a *hosszú magánhangzók fekvő vonallal* (—) vannak jelölve, pl. *fēcunda*, az *ē* hangzót hosszán ejtjük: *ē = é*. Az *ae*, *oe* fölött nincs fekvő vonal, de *a kettős magánhangzók mindig hosszúak*, (mert összetettek): *ae = é; oe = ő*.

A szótagolást és a hangsúly elméleti¹⁾ tanítását egyelőre időelőttinek tartom. A szótagolás azért korai, mert a tanuló úgy sem tudhatja még, hogy *st*, *gn*, *pl*, *stb.* kezdetű latin szó van-e? pl. *pa-stor*, *re-gnum*, *com-plet*. A hangsúly tanítása is elméletileg nehézséggel jár és azért célszerűbb, ha *állandó szoktatás útján vezetjük rá a tanulókat a hangsúlyos olvasásra.*²⁾

Az olvasmány alaki tárgyalása.

A nyelvtani anyag: „*a*“ declinatio.

A bevezető olvasási gyakorlatok után azonnal hozzáfogunk az olvasmány tárgyalásához és a *mondatok elemzéséhez*. Felírom a táblára³⁾ I. fordításunk⁴⁾ első mondatát:

I.

*Italia terra ampla et fecunda est.*⁴⁾ Azután leírjuk és egyenkint begyakoroljuk a szavakat.

<i>Italia</i>	Italia, Olaszország
<i>terra</i>	föld, tartomány, ország
<i>ampla</i>	terjedelmes
<i>et</i>	és
<i>fecunda</i>	termékeny
<i>est</i>	van (magyarban nem fordítjuk)

terra ampla et fecunda est = *terjedelmes és termékeny ország.*⁵⁾

1) Sohasem felejttem el, amit évek előtti hospitálásom alkalmából tapasztaltam, hogy egy kezdő tanár, már az első órákon a hangsúlyt, a szótagok elválasztását, stb. a nyelvtani tankönyv szerint betanultatta. Nem is értették belőle semmit tanítványai!

2) V. ö. Weber István: „Az alsófokú latin nyelvi tanítás methodikájához.“ A miskolci kir. kath. gimn. Értesítője az 1893—94 tanévről (8. lap).

3) Az első néhány hónapban célszerű a szöveget a táblára is felírni, ahonnan a tanulók leírják *naplőfüzetükbe* (diarium). *Utasítások* 56. l.

4) Mintául a még általánosan ismert Bartal—Malmosi: Latin gyakorlókönyv I—III., illetőleg I—3 fordításait vettem fel.

5) V. o. Szőke Adolf és György Lajos: Praeparatio a Bartal—Malmosi-féle Latin gyakorlókönyvhöz. Budapest, 1894., Eggenberger.

Begyakoroljuk a szavak olvasását, értelmét, azután rátérünk a mondatelemzésre. Az *állitmány est*, az állitmányt egyelőre arról ismerjük fel, hogy *t-re végződik*. Az *alany Italia*, az alanyt egyelőre arról ismerjük meg, hogy *a-ra végződik*. Italia est terra. = Italia ország. *Micsoda Italia? Quid¹⁾ est Italia? Italia est terra.* = Italia ország. (est = van, magyarul rendszeren nem fordítjuk). *Milyen ország Itália? Qualis terra est Italia? Italia est terra ampla et fecunda.* = Italia terjedelmes és termékeny ország.

Az állitmány végzete t: est.

Italia a mondat alanya (= Nominativus). Elolvassuk újra az egész mondatot megfelelő értelmi hangsúlyozással s elmondatjuk fordítását. Feltesszük újra a kérdéseket latinul és magyarul s a tanulók latinul és magyarul felelnek, sőt elmondják az olvasott mondatot latinul²⁾ is. Ekkor megkérdem ismerik-e Olaszországot? Bemutatom térképét, előadom, felelevenítem a szükséges földrajzi ismereteket, majd röviden előadom, hogy az I. olvasmány miről szól. (Lásd u. itt az „Olvasmány tartalmi tárgyalása“). A tanulók érdeklődve fognak hozzá az olvasmány fordításához: Italia terra ampla et fecunda est. Melyik az alany ebben a mondatban? Italia. Egyes vagy többes számban van-e az alany? Egyes számban. Nem többes számban? Nem, mert csak egy Olaszország van. Miről ismerjük meg a magyarul a többes számú alanyt? A magyarul a többes számú alany -k-ra végződik pl. pad-ok, kalap-ok, stb. Italia, Olaszország nem végződik -k-ra, tehát Italia, egyes számú alany (= Nominativus).

Egyes nom. végzete a: Italia.

Terram plantae amoenae ornant.

Terram	földjét
terra	a föld
plantae	növények
planta	a növény
amoenae	kellemesek, gyönyörűk
amoena	kellemes, gyönyörű
plantae amoenae	gyönyörű(k) növények
ornant	diszítik.

¹⁾ Resch Aurél: „Beszédgyakorlatok a latin nyelvtanítás első óráiban.“ A fogarasi főgimnázium 1903/4. évi Ertesítője 12—17. lapon. — Továbbá l. Programm des Honterusgymnasiums, Brassó, 1903, 24. lapon: „Die Übung im Lateinsprechen.“

²⁾ Lásd *Utasítások* 63. l.: „A sokféle gyakorlás után a tanulók az olvasmányt könyv nélkül is megtanulják“ és v. ö. Lehrproben und Lehrgänge, 1903. 2. Heft. Seite 9—36. A. Kraemer: „Wie sind die Sprechübungen im Lateinischen zu gestalten und wie können sie für den schriftlichen Gebrauch dieser Sprache und für das Verständniss der Lektüre nutzbar gemacht werden.“

Mi az állítmány ebben a mondatban? *Ornant*. *Ornant* mit jelent magyarul? *Diszítik*. *Mik* diszítik? *Qui ornant*? Növények diszítik: *Plantae ornant*. *Ornant* az ige többes számú 3-ik személye,

az ige többes számú 3-ik személye -*nt*-re végződik. A többes számú állítmányt egyelőre arról ismerjük fel, hogy -*nt*-re végződik. *Mik* diszítik? Növények diszítik: *Plantae ornant*. Melyik szó

itt az *alany*? *Plantae*. Egyes vagy többes számban áll-e az *alany*? Többes számban.

Milyen növények diszítik? Gyönyörű növények diszítik. *Quales plantae ornant*? *Plantae amoenae ornant*. *Amoenae* milyen mondatrész? Jelző. Mi a végzete a jelzőnek? „*ae*”. Az *alany* is „*ae*”-re végződik. = A *jelző* (a melléknév) a *főnév* végzetét követi pl. *plantae amoenae*: gyönyörű(k) növények. Mit jelent *planta amoena*? Gyönyörű növény; *amoena* a *planta* főnév jelzője s a jelző a jelzett főnév után áll. *Italia terra ampla et fecunda est*.

Hol itt a jelző, a főneve előtt vagy a főnév után? Milyen a jelző végzete? A jelző itt is a főnév után áll s végzete egyezik a főnévével, amelyre vonatkozik.

A latinban a melléknévi jelző végzete egyezik a jelzett szóval és rendszeren utána áll pl. *plantae amoenae*: gyönyörű növények.

Mit díszítenek a gyönyörű növények? *Földjét*. *Quid ornant plantae amoenae*? *Terram*. Milyen mondatrész *terram*? Tárty. Mit jelent az *terra*? A föld. Milyen eset *terra*? Hogyan lett *terraból* *terram*? A magyar nyelvben a tárgyeset-t-re végződik, a latinban az egyes számú tárgyeset (=Accusativus)-m-végzetet kap.

Egyes *acc.* végzete *m: terram*.

Ismerjük ezek alapján (az állítmányt és jelzőt figyelmen kívül hagyva) a következő mondatrészeket, eseteket:

Egyes (nominativus) alanyeset: *Italia*, Olaszország
 „ (accusativus) tárgy „: *terram*, földjét
 Többes (nominativus) alany „: *plantae*, növények.

Ezen eseteket az eddig ismert szavakon begyakoroljuk, majd az eddig olvasott két mondat olvasását, szavait, fordítását több tanulóval újra elmondatjuk s latin kérdések útján könyv nélkül is betanuljuk. Ezen eljárást tartva szem előtt továbbra is, rátérünk a következő mondatra:

In terra fecundā sunt olivae altae, castanae, ūvae; et rosae pulchrae, violae amoenae florent.

In	ban-, -ben
<i>In terra fecunda</i>	a termékeny földben, országban
sunt	vannak
<i>olivae (a) ¹⁾</i>	olajfák (olajfa)

¹⁾ Most már az *Utasítások* értelmében az „a” csoportba tartozó névszókát a sing. és plur. nom-ban mondatjuk, de az esetek megtanítása egyes és többes számban is felváltva történik, mert választott olvasmányunk alapján így célszerűbbnek találtuk. (*Utasítások* 58. 1.)

altae (a)	magasak (magas)
olivae altae	magas olajfák
castaneae (a)	gesztenyefák (gesztenyefa)
uvae (a)	szőlők (szőlő)
et	és
rosae (a)	rózsák (rózsa)
pulchrae (a)	szépek (szép)
rosae pulchrae	szép rózsák
violae (a)	ibolyák (ibolya)
violae amoenae	kellemes ibolyák
florent	virítanak.

Melyik szó ebben a mondatban az állítmány? Sunt vannak. Miről tudod, hogy sunt az állítmány? -nt"-re végződik. Mik vannak? Qui sunt? Olivae altae, castaneae, uvae sunt. = Magas olajfák, gesztenyefák, szőlők (vannak). És mik virítanak? Et qui florent? Rosae pulchrae, violae amoenae florent. = Szép rózsák, kellemes ibolyák virítanak. Sunt és florent többes sz. állítmányok; olivae, castaneae, uvae, rosae, violae is többes számú alanyok. Hogy van az egyes számú alanyesetük?

Milyen olajfák vannak? Quales olivae sunt? Olivae altae sunt. Magas olajfák vannak. És milyen rózsák és milyen ibolyák virítanak? Et quales rosae et quales violae florent? Rosae pulchrae, violae amoenae florent. = Szép rózsák, kellemes ibolyák virítanak. Altae, pulchrae, amoenae az alanyok jelzői; ismeretes anyag.

De hátra van még „In terra fecunda” megkérdezése. Hol vannak magas olajfák? Ubi sunt olivae altae? Olivae altae sunt in terra fecunda. = A magas olajfák a termékeny földben vannak. Milyen mondatrész in terra fecunda? In terra fecunda nem a mondat alanya, hanem határozó. (= Ablativus): Erre a kérdésre felel hol és abban is különbözik terra, az első mondatban levő terra alanyesettől, hogy ez utóbbi azaz az alanyeset vég-„a“-ja rövid.

In terra = földben, -ben-föld helyett. In-t a magyarban ban-ben-on-en-ön raggal fordítjuk s a magyarban a névszó után áll; a latin nyelvben ezen magyar ragoknak megfelelő in-t a névszó elé tesszük; „in” a latinban önálló szó. In terra, a földben: Terra határozó eset (ablativus); in praepositio. A praepositio az utána álló szóval határozót alkot.

Milyen földben vannak magas olajfák? In quali terra sunt olivae altae? In terra fecunda sunt olivae altae. = A termékeny földben vannak magas olajfák. Fecunda a terra jelzője.

Rosarum forma grata est. Silvas Italiae ferae multae incolunt.

Egyes abl. végzete a: terra.

A praepositio fogalma: A praepositio az utána álló szóval határozót alkot.

Rosarum	rozsáknak a, rózsáké
forma (ae)	alak(ja)
grata (est)	kedves, szép
Silvas	erdőket, (erdeit)
silva (ae)	erdő
Italiae	Itáliának a, Itáliáé, Olaszországnak a-é
ferae	vadak, vadállatok
fera (ae)	vadállat
ferae multae	sok vadállat(ok)
multa	sok
incolunt	lakják.

Rosarum forma grata est. Melyik ebben a mondatban az állítmány? (grata) est. *Mi* van? *Quid* est? Forma est, alak van. *Milyen* az alakja? *Qualis* est forma? Forma grata est, az alakja szép. Forma a mondat alanya, grata est a mondat állítmánya. *Minek* az alakja szép? *Cuius* forma est grata? Rosarum forma grata est. = A rozsáknak az alakja szép. Rózsáknak az milyen mondatrész? Birtokos jelző. (= Genitivus). Milyen számban? Többes számban. Rosarum (rozsáknak a, rózsáké) többes számú birtokos eset. Képezzük a többes számú birtokos esetet az eddig ismert főnevekből: olivarum (olajfáknak a, olajfáké); uvarum (szőlőknek a, szőlőké), stb.

Többes
gen vég-
zete rum:
rosarum.

Silvas Italiae ferae multae incolunt. Incolunt a mondat állítmánya, ferae a mondat alanya, multae az alany jelzője. (Figyelmeztetjük a tanulókat, hogy a magyarban, ha az alanynak számnévi jelzője van, az alanyt is, az állítmányt is egyes számba tesszük pl. Nem mondjuk, hogy „három madarak repülnek“, hanem „három madár repül.“) Ezen mondatot „ferae multae incolunt“, nem úgy fordítjuk: sok(ak) vadállatok lakják, hanem sok vadállat lakja. Silvas annyit jelent: erdőit. *Minek* az erdeit lakja sok vadállat?

Egyes gen. végzete
ae: Italiae.

Cuius silvas incolunt ferae multae? Italiae silvas incolunt ferae multae. = Itáliának az erdeit lakja sok vadállat. Milyen mondatrész Itáliának a, Italiae? Birtokosjelző az egyes számban (egyes számú genitivus). Gyakoroljuk az egyes és többes számú birtokos esetet! (Itt jó lesz már figyelmeztetni a tanulókat a birtokviszony eltérésére a magyar és latin nyelv között. Silvas Italiae = Itáliának az erdeit. A latin eléje teszi a birtokot a birtokosnak s a magyar megfordítva. Célszerű az első osztályban a latin szövegben a birtokost, a magyar latin fordításban pedig a birtokot a tanulókkal aláhúzatni, hogy a fordításnál ezen nyelvtani eltérést alaposan megszokják. E tekintetben sokáig türelemmel kell lennünk, mert

nehezen szokik hozzá a tanuló, éppen úgy mint sokáig nem külön-meg a magyarban a genitivust és dativust).

Mit lakik sok vadállat? Quid incolunt ferae multae? Ferae multae incolunt silvas Italiae. = A sok vadállat Itáliának az erdőit lakja. Milyen kérdésre felel erdőit? Mit kérdésre. Milyen mondatrész felel kit vagy mit kérdésre? Tárgy. Silvas tárgyeset, (= Accusativus) és pedig többes számú tárgyeset; az egyes számú tárgyeset m-re végződik. Silvas (erdőit) erdőket; silvam (erdejét) erdőt. (Gyakoroljuk az egyes és többes számú tárgyesetet!)

Többes
acc. vég-
zete s:
silvas.

Eddig a következő eseteket ismerjük (táblára írjuk):

	Egyes szám.	Többes szám.
Alanyeset (Nominativus)	Italia, Olaszország	plantae, növények
Tárgy „ (Accusativus)	terram, földjét	silvas, erdőket
Birtokos eset (Genitivus)	Italiae, Olaszországnak a (-é)	rosarum, rózsáknak a (-é)
Részes tárgyeset (Dativus)	?	?
Határozó eset (Ablativus)	terra, földdel (-től-ben)	?

A fenti főneveknek ragozását latinul és magyarul begyakoroljuk pl. silva, erdő; silvas, erdőket; silvam, erdőt; silvae, erdőnek a, erdőé, erdők; stb. és fordítva magyarból latinra. S miután meggyőződünk arról, hogy a tanulók az eddigi főnevek ragozásában gyakorlottak, gyakorlókönyvünk szövegét abba hagyva, amég ismeretlen esetek ismertetésére térünk át.

(Hátra van még a többes számú ablativus és az egyes és többes számú dativus). A többes számú határozóesettel analogia útján könnyen végezhetünk pl. in terra, a földben. Mit jelent tehát az erdőben? In silva. Hogyan fordítjátok ezt a mondatot: In silva ferae sunt, ? S mit jelenthet ez a mondat: In silvis ferae sunt. ? Hol vannak a vadállatok? Ubi sunt ferae? Ferae in silvis sunt. = A vadállatok az erdőkben vannak. Mit tudunk in-ről? In az utána következő szóval határozót alkot. Milyen mondatrész erdőkben? Határozó, határozó eset (= Ablativus) a többes számban. A tanuló könnyen eltalálja, hogy a különbség a számra vonatkozik. In silva egyes számú határozó eset, in silvis többes számú határozó eset.

Többes
abl. vég-
zete is:
silvis.

Natura dat formam pulchram rosae

„ „ „ „ rosis.

Natura	természet
dat	ad
rosae	rózsának
rosis	rózsáknak.

Natura dat formam pulchram. = A természet adja a szép alakot. Ennyit az előzők alapján maga a tanuló lefordít. Kinek

adja a természet a szép alakot? *Cui* dat formam pulchram *nātūra*? *Rosae*, a rózsának (és nem rózsának a, sem nem rózsáé) részes tárgy, véghatározó (egyes számú dativus). Hasonló módon vezetjük rá a tanulót a többes számú véghatározóra. (Azonban nagyobb gondot igényel ráosztatni a tanulót, hogy a genitívust a datívustól már a magyar nyelvben is megkülönböztesse, mert ez sokáig nehézséggel jár. Mégis jól figyeltessük meg, hogy a genitívus magyar végzete pl. *erdőnek a*, *erdőknek a*, másképen így is kifejezhető *erdőé*, *erdőké*; továbbá a genitívusnál a magyarban ezen -nak -nek rag el is hagyható pl. *az erdő(nak a) fái*, míg a datívusnak a ragja tisztán -nak -nek és el nem hagyható anélkül, hogy a mondat értelme is megmaradjon pl. *A rózsát anyámnak* (dativus) *adom*, nem mondhatom úgy: *A rózsát anyám(nak) adom*.

Az eddigieket fokozatosan és kellőleg begyakorolva sem elégszünk meg, hanem a következőket jegyezzük a táblára:

	Egyes szám.	Többes szám.
Alanyeset	Italia	plantae
Tárgyeset	terram	silvas
Birtokos-jelzőeset	Italiae	rosarum
Részes tárgyeset	rosae	rosis
Határozó eset	terra(in)	silvis(in)

Ezek alapján elmondhatjuk *magyarul* az itt felsorolt eseteket, aztán vesszük az egyes szavakat s azokat mondatjuk el az összes esetekben latinul és magyarul; begyakoroljuk egymásután, majd külön kérdezve, az egyes esetalakokat. Miután a tanuló az eseteket magyarul ismeri, felírjuk a táblára, latinul is és külön begyakoroljuk latin elnevezésüket:

Alanyeset	Nominativus
Tárgyeset	Accusativus
Birtokos-jelzőeset	Genitivus
Részes tárgyeset	Dativus
Határozóeset	Ablativus.

S most az „a” csoport ragozására mintát választunk pl. *planta*, a növény.

	Egyes szám.	Többes szám.
Nominativus:	<i>planta</i> , a növény	<i>plantae</i> , a növények
Accusativus:	<i>plantam</i> , a növényt	<i>plantas</i> , a növényeket
Genitivus:	<i>plantae</i> , a növénynek a, -é	<i>plantarum</i> , a növényeknek a, -é
Dativus:	„ a növénynek	<i>plantis</i> , a növényeknek
Ablativus:	<i>planta</i> , a növényvel, -től	<i>plantis</i> , a növényekkel, -től.

Ez marad a minta, amelyre hivatkozunk, ha valaki utóbb hibát követ el. Mindez türelmet igényel s 3 heti¹⁾ gyakorlás után is jusson eszünkbe, hogy bármily keveset is tanítottunk, az mégis sok, nem egy, kevésbbé tehetséges I. oszt. gimn. tanulónak s ha még lesznek, akik még nem tudják, ne lobbanjunk haragra, hanem vegyük újra igénybe a táblát s tanítsunk úgy, mintha eddig semmit sem tanítottunk volna. Irjuk fel azt, ahol még hibáznak s gyakoroljuk újra és újra az ügyesebbekkel és gyengébbekkel, mert ez az első alap s legalább ennyit, még a leggyengébb tanulónak is meg kell tanulnia: Minden tanuló tudjon egy „a” csoportbeli jelzős főnevet ragozni. Erre is felvesszünk egy mintát pl. *planta pulchra*, a szép növény.

Egyes szám.

Nominativus:	<i>planta pulchra</i> ,	szép növény
Accusativus:	<i>plantam pulchram</i> ,	„ növényt
Genitivus:	<i>planta pulchrae</i> ,	„ növénynek a,-é
Dativus:	<i>planta pulchrae</i> ,	„ növénynek
Ablativus:	<i>planta pulchra</i> ,	„ növénnel, -től

Többes szám.

	<i>planta pulchrae</i> ,	szép növények
	<i>plantas pulchras</i> ,	„ növényeket
	<i>plantarum pulchrarum</i> ,	„ növényeknek a,-é
	<i>plantis pulchris</i> ,	„ növényeknek
	<i>plantis pulchris</i> ,	„ növényekkel, -től.

Az „a” declinatio szorosabb begyakorlására elővehetjük olvasókönyvünk 1. magyar darabjának legmegfelelőbb mondatait s a táblára írva egy külön füzetbe íratjuk, otthoni használatra is, a latin szöveget:²⁾

1.

Castanea alta est. Italia magna est. Rosae amoenae sunt. Forma rosae et violae pulchra est. Olivae magnae ornant Italiam. In Italia erat Alba—Longa. In silva amoena multae pulchrae plantae florent. Sylva ferae magnae incolunt. Incolae silvarum magnarum ferae sunt. In terra fecunda sunt altae castanae et olivae. Rosae pulchrae florent.

Nem valamennyi mondatot vettük fel, csak ezeket, mert ezeknek a mondatoknak lefordítása nem jár nehézséggel, kis útbaigazítással (alany, állítmány, stb. kikeresése) maguk a tanulók könnyen lefordítják. Amint említettem ezen mondatokat a táblára írjuk és leíratjuk. Élőszóval ezen mondatokon is váltóztatunk pl. egyes szám helyett többes számot használunk, stb. Szükséges még tüzetesebb begyakorlásra, más, ehhez hasonló példa feladása.³⁾

¹⁾ Intézetünk (a miskolci kir. kath. gimn.) állandó tanmenete az „a”-csoportú fő- és melléknévek begyakorlására 4 hetet, az „o,-”-csoportú fő- és melléknévek begyakorlására pedig 3 hetet szán.

²⁾ A magyar szöveget lásd Bartal—Malmosi: Latin gyakorlókönyv 1. db. fordítás.

³⁾ L. *Utasítások* 57. l.: „A tanár miután a fejezetet bevégezte, a tanult szökből és alakokból apró mondatokat szerkeszt és szerkesztet a tanulókkal, melyeket ezek alapos begyakorlás után a diáriumba is beírnak. Ezek a mondatok már a tanításra szánt nyelvtani rész szempontjából vannak szerkesztve . . .”, stb.

Nem lehet eléggé ajánlani azt, hogy az „a” csoportnál minél tovább időzzünk (legalább 3—4 hétig), mert a tanuló nehezen tudja magát beleélni az új eszmekörbe. Egy csoportnál sincs azután annyi ismeretlen elem. Sok iskolavégzett embernek nincs igazi fogalma arról, nem is hiszi, hogy mennyi munkát végez a kis deák, amíg rosanak vagy plantanak a ragozását nem gépiesen, hanem rendszeresen megtanulja. Mert rosa vagy planta ragozása mellett sok mindenre van már gondja, mert ő már emellett megismerkedett: 1. A latin írás, olvasás és kiejtéssel. 2. Ismeri az ige egyes és többes számú 3. személyét. 3. Ügyelnie kell az alany és állítmány számbeli egyezésére. 4. Megtanulta az esetek elnevezését magyarul és latinul. 5. Az „a” csoport végzeteit állandóan gyakorolja. 6. A melléknevet egyeztetni jelzett főnévvel. 7. Fogalmat szerzett a praepositióról. 8. Kis fejtörést okoz neki a birtokviszony. 9. A gen. és dat. megkülönböztetése, a magyar nyelvben is, figyelmét igényli. 10. Már fordítani is tud latinból magyarra, sőt magyarból latinra. (Az „a” csoport nemi meghatározását lásd az „o” csoportnál!)

„o” *declinatio.*

Megbeszélve kérdések útján az eddig olvasott latin szöveget, elmondatjuk magyarul is, latinul is, olvasmányunk tartalmát s átérünk a Gyakorlókönyv I. latin darabjának folytatólagos tárgyalására:

Multi populī incolunt Italiā.

multi populī sok nép(-ek)

multus sok

populus nép.

Itt a tanuló a mondatot már könnyen lefordítja, mert ismeri az állítmányt és tárgyat s az állítmány számából az alany számára következtet, de felhívjuk figyelmét arra, hogy a többes nominativus végzete már nem „ae”, hanem „i” és hogy az egyes számú nominativus sem végződik mindig „a”-ra, hanem „us”-ra is. Az egyes nominativus a magyarban is különböző végzetű, míg a többes nominativus a magyarban rendszeren „k”-ra végződik, de a latin nyelvben a többes nominativus is különböző végzetű pl. ferae multae = sok vadállat(-ok); multi populī = sok nép(-ek). Populī, népek többes számú nominativus; populus, nép egyes számú nominativus.

In Italiā erat Latium.

erat vala

Latium Latium (egyes sz. nom.), tartomány Italia közepén.

Többes
nom. vég-
zete i; po-
puli.

Hol vala Latium? *Ubi* erat Latium? *In* Italia, Italiában. *Mi* Egyes
nőm. vég-
zete *us* és
um: popu-
lus, Lati-
um.
vala Italiában? *Quid* erat in Italia? Latium.

Latīni sunt antiqui incolae Latii.

Latini	latinok
Latinus-i	latin
antiqui	régiek
antiquus	régi
incola-ae (ah)	lakó, lakós,
Latii	Latiumnak a (-é)
antiqui incolae Latii	Latium(-nak a) régi lakosai.

Latii jelentéséből számát, értelmi összefüggéséből esetét ve- Egyes gen.
végzete *i*:
Latii.
zetjük le. Latii Latiumnak egyes számú genitivusa.

Antiqui incolae jelzős kifejezésnél az incola nemére figyel-
meztetjük a tanulót: Lakós első sorban férfit jelent, amely szó
pedig férfit jelent, az nem lehet más, mint hímnemű. Nem mond-
hatjuk tehát incola antiqua, hanem incola antiquus; a többese
sem incolae antiquae, hanem incolae antiqui. Az „us“ végzet
a hímnemű fő- és melléknévek végzete, az „a“ végzet a Incola,
a lakós
hímnemű
szó.
nőneműeké, de incola a lakós hímnemű, mert rendszeren férfit
jelent.

Tiberis, fluvius magnus, perfluit terram Latinorum. Alba-
Longa erat oppidum magnum Latii.

Tiberis	Tiberis
fluvius-i	folyó
magnus	nagy
fluvius magnus	egy nagy folyó
perfluit	átfolyja
Latinorum	latinoknak a (-é)
Alba-Longa	Alba-Longa, város Latiumban
oppidum	város
magnum	nagy
oppidum magnum	nagy város.

A többes genitivust per analogiam („a“ csoport) könnyen
felismerik. Továbbá felhívjuk újra a tanulók figyelmét arra is, hogy
amint eddig is több példában láttuk (plantae amoenae, ferae multae,
multi populi, stb.) és itt is a fluvius magnus s oppidum magnum
példájában látjuk, hogy a melléknév követi főneve végzetét. Fluvius
magnus, nagy folyó; oppidum magnum, nagy város; terra magna,
nagy föld. Terra, mint „a“ végű főnév nőnemű: magna a mellék-
név nőnemű, magnus hímnemű és magnum a melléknév semleges Többes
genitivus
végzete
(o)rum:
Latino-
rum.

alakja. Az egyes számú nominativusban eddig milyen végzetű főneveket találtunk? „us“, „a“, „um“ végzetűeket. Ilyen végzetűek a melléknevek is, ezentúl tehát a melléknevet mindahárom nemből fogjuk mondani pl. magnus—magna—magnum; amplus—ampla—amplum.

A melléknévnek tehát háromféle a neve, a melléknév a hímnemű főnévénél hímnemű alakját, nőnemű főnévénél nőnemű alakját, a semleges főnévénél semleges alakját veszi fel, de a főneveknek csak egy neve lehet. Azon főnevek, amelyek az egyes számú nom-ban „us“-ra végződnek hímneműek, amelyek „a“-ra nőneműek, amelyek „um“-ra semlegesek. Az „a“ csoportbeli főnevek az egyes nominativusban milyen végzetűek? „a“ végzetűek. Milyen neműek tehát? Nőneműek. Az „a“ csoportbeli főnevek általában véve nőneműek. Incola, a lakós is nőnemű? Nem, mert rendszeren férfit jelent. Az „a“ csoportbeli főnevek általában véve nőneműek, kivéve, amelyek férfit jelentenek pl. incola, lakós; scriba, írnok, stb. (Adria, cometa, planeta kivételek bátran elhagyhatók, nem igen fordulnak elő.)

A melléknév követi főnévének nemét. Az „a“ csoportbeli főnevek általában nőneműek.

Az „o“ csoportnál az „us“ végű főnevek hímneműek, az „um“ végűek semlegesek. (Ezentúl már az o csoportbeli főneveknél is, ahol lehet, odaírjuk a névszó egyes és többes sz. nominativusát, sőt csoportját és nemét). Megbeszélve újra az I. latin db tarmát áttérünk röviden a II. latin fordítás tárgyi magyarázatára s folytatjuk az olvasmány tárgyalását.

(Folytatása a jövő számban.)

Az arany bulla korának tanítása a gimnázium III. osztályában.

Jelen soroknak céljuk, hogy bemutassák, mennyiben volna lehetséges a sokszor hangoztatott közös munkálkodás rendszerét a történelem tanításában alkalmazni. Természetes, hogy itt az elv a maga merevségében egészen a végletekig nehezen lesz keresztülvihető, mert utóvégre vannak a történelemben olyan események is, amelyeknek nagy általánosságban nem volt maradandó hatásuk, a melyeket tehát a későbbi kor tárgyalásánál nem lehet értékesíteni, de mégis meg kell velük ismerkedni. Ilyenkor tehát nincs meg az, a mi következménye vagy fontossága a ténynek, pedig azt hiszem, jóformán ez az,

a miben a tanár s tanuló közös munkájáról lehet szó, mert a factumot magát, a concretumot, a mely a tanulságoknak alapul szolgál, valahogyan meg kell adnunk a tanulónak. S itt nem látom be azt, miért ne mondhatná el ezt a tanár, ha a tanulónak úgysis el kell olvasnia, hogy tudomást vegyen róla, mert az élő szó mégis közvetlenebb. Egy esetben helyesebbnél föltétlenül az elolvastatást, ha t. i. maga a tankönyv olyan volna, hogy mint irodalmi alkotás is kiváló lenne, de ilyen középiskolai tankönyvünk aligha van. Megjegyzendő azonban az, hogy csak olyan tényekre gondolok melyek, nem logikai következményei valamely eseménynek, hanem pusztá adatok.

Ezeket tartva szem előtt készült ez a kis rajz, a mely az arany bulla korának tanításával foglalkozik. Az osztály, a melylyel végezzük, a gimnázium III. osztálya. Úgy tudom, még mindig vannak tanárok, a kik ilyen korszaknak ilyen bőven való tárgyalását a III. osztályban, ha nem is fölöslegesnek, de föltétlenül célra nem vezetőnek tartják. E nézet híveit megnyugtathatom azzal, hogy egy letolyt tanítás menetét adom, a mely véleményem szerint nem volt haszontalan munka. Mindenesetre feltehető, hogy ily gyermekre nagyobb hatása van az arany bulla tanulásának, mint pl. egy csatának, melynek rajzát egészen fölösleges megadni a tanárnak, mivel úgysis nagy kérdés, mennyire hű ez a reproductio; meg azonfölül nincs is mit gondolkozni rajta, más szóval, nincs tanulsága. Már pedig nekünk gondolkodtatnunk kell a tanítványainkat. Úgy vélem, az alábbiakhoz hasonló tanítás igen sokban elősegítené a VIII. osztálybeli magyar történelmi tanítást.

* * *

Kiindulunk a korszak elnevezésének — az arany bulla kora — megbeszéléséből s folytatjuk ilyképen:

Kérdés: Kik az uralkodók¹⁾ ebben a korszakban?

Felelet: Imre, III. László, II. Endre.

K.: Hogyan jutott a trónra Imre?

F.: Béla őt tette királylyá, Endrének kincseket hagyott, hogy vezessen keresztes hadjáratot a Szent-Földre.²⁾

¹⁾ Ennek elmondása szükséges, hogy a chronológiát a fiúk mégis tudják, mivel a főcél mellett — a nemzet életének megismertetése — a király személye sokszor háttérbe szorul.

²⁾ Természetes, hogy egyszerre nem kapunk ily feleletet; a tanár dolga, hogy közbevetett kérdésekkel oly eredményt hozzon ki, a minőre szüksége van. E vázlat rövidege nem engedi meg az ily kis kérdések megemlítését is.

K.: De Endre uralkodó szeretett volna lenni. Volt-e eszé-
köze arra, hogy célja kivételét megkísértse?

F.: Az apjától kapott pénzen gyűjthetett sereget bátyja
ellen.

K.: A tanár elmondja vagy elmondhatja, a Drávamenti
jelenetet. — Mi lehetett ennek a testvérviszálynak az ered-
ménye?

F.: Gyöngült a király hatalma.¹⁾

K.: Pedig ekkor bomlott fel Manuel birodalma s a meg-
alakult latin császárság²⁾ csak a Balkánig terjedt. Ha erős a
király, mire használhatta volna fel ezt a helyzetet?

F.: Arra, hogy e területeket hazánkhoz csatolja, mert
egy részük már azelőtt is a miénk volt. De így nem tehetette.

K.: Azonban a belviszály nemcsak a külső hatalomra
nézve volt káros, hanem a belsőre is. A viszálykodóknak
erős párt kellett s hogy lehetett ekkor párthíveket szerezni?

F.: Úgy, hogy embereiknek birtokot adtak.

K.: Ennek pedig mi következménye volt a királyra nézve?

F.: Az, hogy kevesbedett a jövedelme, meg a katonája
s e helyett egyes uraknak lett sok katonájuk, a mi még
inkább kisebbitette a király hatalmát.³⁾

K.: Ezt az eljárást akkor is folytatta Endre, mikor király
lett. De ehhez a bajhoz még más is járult felesége miatt. Ki
is volt ez?

F.: Gertrudis, a ki idegen származású, az idegeneknek
kedvez: a magyarok nem tűrik ezt s megölik a királynét.⁴⁾

K.: Most tehát maga Endre uralkodhatott volna, de ekkor
meg a pápa miatt nem volt itt maradása. Emlékszünk is rá,
miért?

F.: Keresztes hadjáratra kellett mennie.

K.: Már erre is nehezen tudott a király pénzt szerezni;
míg odajár a zavarok csak nőnek az országban s a király
nem tud ellenük tenni semmit, mert volt-e elég jövedelme
a királyi tekintély föntartására?

F.: Nem.

K.: Mit kellett tehát cselekednie?

F.: Azt, hogy pénzt szerezzen.

1) Itt föltétlenül jól meg kell beszélni: miért.

2) Mivel a tanulók úgyis ismerik a keresztes háborúkat, egész nyugod-
tan el lehet mondani, mennyire szükséges a 4. ker. hadjáratot.

3) Világos, hogy ily feleletet igen sok kérdés után lehet csak összeállítani.

4) Ezt olvasmányaik alapján el lehet várni a tanulóktól.

K.: Nézzük, hogy tehetett volna szert több jövedelemre. Miből is van a királynak jövedelme?

F.: A pénzverésből.¹⁾

K.: Szerezhetett-e több jövedelmet ebből magának Endre, mint a mennyit pl. azelőtt kapott?

F.: Igen, ha évente kétszer veretett pénzt, vagy rosszabb anyagból.

K.: Ezt meg is tette; de engedték-e a magyarok?

F.: A kétszeri pénzverés igen súlyos teher volt; a rosszabb pénzt pedig csak annyiért fogadták el, a mennyit ért. Így tehát ez is keveset használt.

K.: Mik a többi jövedelmek?

F.: Adó, vámok, só-jövedelem.

K.: Kik szedték ezt be; maga a király?

F.: A tisztviselői.

K.: De ezek nem mindig szolgáltatták be hűen a királynak. Hogy kaphatja meg Endre azt az összeget, érték, a mennyit tényleg jövedelmeztek?

F.: Ha bizonyos összegért odaadja valakinek, hogy azután az szedje be őket.

K.: Endre meg is tette. De ha bérlő szedte az adót, mire törekedett az?

F.: Arra, hogy haszna is legyen belőle s így kíméletlenül járhattak el.

K.: Ez ellen is felzúdult az ország. — Ha tehát a még meglévő kir. jövedelmeket nem lehet fokozni, mi lett volna a leghatározottabb orvosság?

F.: Az, ha a király visszaveszi régi jövedelmeit, az eladományozott birtokokat.

K.: Endre végül is erre szánta magát, a pápa is segítette benne. De olyan könnyen ment-e ez?

F.: Nem, mert földjét senkise akarhatta visszaadni s katonáikkal meg is védhették volna.

K.: Így tehát a király mindenkit megsértett valódi vagy vélt jogában. Mi lett ennek a következménye?

F.: Az, hogy mindenki igyekezett magát biztosítani, főleg a nemesség, a kiknek birtokait akarta elszedni.

K.: Hogy hívjuk azt az oklevelet, a melyet a király ezek sürgetésére kiadott?

¹⁾ Elolvastuk s megbeszéltük a III. Béalakori kimutatást, azért tudnak olyan könnyen felelni a kérdésekre.

F.: Ez az arany bulla.

K.: Vegyük elő most ezt s nézzük a bajok orvoslásának módját.¹⁾ Így kezdődik az oklevél: »A szent háromság és az oszthatatlan egység nevében Endre, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia és Lodomeria királya mindenkoron. Minthogy mind országunk nemeseinek, mind másoknak szabadsága, melyet Szt. István rendezett be, némely királyok erőszakoskodása által, a kik néha haragból boszút akartak állani, máskor gonosz tanácsadóiknak hamis vagy önző tanácsát követték, igen sok tekintetben megcsökkent, maguk a nemesek sokszor fordultak hozzánk és elődemkhez kérésükkel és könyörgésükkel, hogy reformáljuk országunkat. Mi tehát az ő kérésüknek mindenben eleget akarván tenni, a mint tartozunk is, mivel köztünk és köztük ez alkalommal és már gyakrabban is nem csekély keserőségek támadtak, ezt pedig illik elkerülni, hogy a királyi tisztesség teljesebben megőriztessék, a mi pedig senki által sem történik jobban, mint általuk, megengedjük nekik s a többieknek is a szent királytól kapott szabadságot. És más, a birodalmunk reformálására vonatkozót is rendelünk üdvösen ezen módon: 1. Hogy évenként a szent király ünnepén, hacsak valami fontos ügy vagy betegségünk nem akadályoz meg, Fejérvárott tartozunk ünnepelni. És ha jelen nem lehetünk, föltétlenül ott lesz a nádor, hogy helyettünk törvényt lásson és minden szolgálk, a ki akar, szabadon oda jöhessen.«²⁾ Mondjuk meg, kinek minő jogot biztosít ez a pont?

F.: A némes minden panaszával a király elé járulhat.

K.: 2. p. »Azt is akarjuk, hogy se mi, se utódaink soha ne fogathassanak el egy szolgát, vagy ne ronthassák meg valamely hatalmas kedvéért, hacsak meg nem volt idézve s törvény szerint megítélve.« Itt hatalmasról van szó. Mit jelent ez?

F.: Azt, hogy nem minden némes volt egyenlő, volt hatalmasabb is.

K.: Hogy hívhatták ezeket s miért voltak hatalmasabbak?

F.: Főnemeseeknek; nekik több birtokuk s katonájuk volt.

K.: 3. p. »Továbbá nem szedünk semmi adót, se füst-

¹⁾ Fölolvasását azért is szükségesnek tartom, mert alkalmas concretum a tanulságok levonására.

²⁾ Természetes, hogy a szöveg felolvasását beható magyarázat követi, azután 1—2 fiú mindig elmondja, miből megítélhetni, jól megértették-e.

pénzt. A szolgák jószágaiba, házaiba, faluiba csak úgy szállunk, ha hívnak bennünket. Az egyháziak népétől se kívánunk semmi adót.« — Milyen joga van itt a nemességnek?

F.: Nem fizet adót.

K.: Miért nincs szó papságról, hanem csak azok népeiről?

F.: Mert ezek már előbb is adómentesek lehettek.

K.: 4. p. Ha valamely szolga fiúörökös nélkül hal meg, birtokának negyede leányáé, a többivel tegyen azt, a mit akar. És ha úgy éri utol a halál, hogy nem rendelkezett, rokonai kövessék és ha egyáltalán nincs rokonsága, akkor kapja meg a király.« Mindig így volt ez? Mi volt a szokás a vezérkorban, Szt. István, Kálmán alatt?

F.: Felsorolása a már megtanult tényeknek.

K.: 7. p.: »Ha a király az országon kívül akar vezetni sereget, a szolgák nem tartoznak vele menni, hacsak nem fizetésért és ha haza jön, nem vonhatja őket hadi ítélőszéke alá. De ha kívülről jön ellenség az országra, mindenki köteles harcolni. Továbbá ha sereggel megyünk külföldre harcolni, mindnyájan, akik ispánok és pénzt kapnak tőlünk, kötelesek bennünket követni.« Hányféle katonaságot látunk tehát itten?

F.: Kétféle: a nemességet és az ispán embereit; az csak az országon belül köteles harcolni, ez azon kívül is.

K.: 8. p. »A nádor külömbség nélkül törvényt láthat országonk minden embere fölött. De a nemeseknek olyan ügyét, a melyben fej- vagy jószágvesztésről van szó, a király tudta nélkül nem fejezheti be. Csak egy helyettest tarthat a király udvarában.« Mi e szerint a nádor az országban?

F.: A nemesek legfőbb bírója,

K.: 11. p. »Ha külföldiek jönnek be, t. i. előkelő emberek, a királyi tanács meghallgatása nélkül ne kaphassanak tisztséget.« Mindig ennyire idegenkedtek a magyarok a hospesektől?

F.: Szt. István nagyon ajánlja őket Imre figyelmébe.

K.: Miért vannak most annyira ellenük?

F.: Gertrudis kormánya miatt.

K.: 14. p. »Ha valamelyik ispán nem viselte becsületesen gondját ispánságának, vagy megkárosította várának népeit, ha ezt rábizonyítják, az egész ország színe előtt csútosan foszszak meg méltóságától és adja vissza a mit elvett.« Melyik néposztályt védelmezi meg ez a törvény?

F.: A szegényebb népeket.

K.: 16. p. »Egész megyéket, méltóságokat a jószágokon és birtokokat nem adományozunk el örökösen.« Miért hoztak ily törvényt?

F.: Hogy a király legfőbb jövedelmeit mégse veszítse el.

K.: 17. p. »Azon jószágokat, melyeket igaz szolgálataiért kapott valaki, ne lehessen soha visszavenni.« Mi a furcsa ebben a cikkben?

F.: Az, hogy az előbbinek ellentéte.

K.: Hasznos volt ez az ellentétes végzés?

F.: Nem, mert sok huzavonával kellett eldönteni, melyik az ilyen birtok.

K.: 18. p. »Továbbá a szolgák tőlünk szabadságot kapva, szabadon mehetnek a mi fiunkhoz, mint a nagyobbtól a kisebbhez s ezért jószágait elpusztítani nem fogjuk. Ha valakit fiunk igazságos ítélettel elítél, nem fogadjuk be, sem azt, a ki pört kezdett felőle, de viszont a fiunk se.« Mit látunk ebből?

F.: Azt, hogy két uralkodója van az országnak.

K.: Béla tényleg meg volt már ekkor koronázva. Milyen régi szokásnak a folytatása is ez?

F.: A hercegségé.

K.: Miért nem mehetnek át a bűnösök s perlekedők?

F.: Azért, hogy rend legyen az országban s a bűn büntetés nélkül ne maradjon.

K.: 20. p. »A dézsmát nem kell pénzen megváltani, hanem fizessék úgy, a mint a föld termi, szőlőben vagy gabonában. És ha a püspökök ellenmondanak, nem támogatjuk őket.« Miért volt a püspöknek ilyen kívánsága káros a szegényekre?

F.: Mert bármennyiért el kellett adni termését, hogy pénzt kaphasson.

K.: Mégis miért akart pénzt a püspök?

F.: Mert gabonája vagy bora neki is volt elég.

K.: Eddig a pénz vitt-e nagyobb szerepet az országban?

F.: Eddig az ökör s a gabona szerepelt, most jelenik meg a pénz.

K.: Ez pedig már fejlettebb viszonyokra mutat. Miért?

F.: Mert a pénzen könnyebb valamit venni, mintha cseréltek volna, mert ennek megvolt a pontos értéke.

K.: 23. p. »Új pénzünk egy évig járjon, husvétől-husvétig. És a denarok olyanok legyenek, mint Béla király idejében.« Miféle sérelem orvoslása ez?

F.: Azé, hogy Endre évente többször veretvén pénzt, többször kapott *lucrum camerae*.

K.: Melyik Béla királyról van itt szó?

F.: Nyilván III. Béláról.

K.: 24. p. »A kamara ispánjai, a pénzverők sótiszték és adószedők az ország nemesei közül valók legyenek, izmaeliták és zsidók ne lehessenek.« Miért hozták e törvényt?

F.: Hogy a régi sérelmeket e téren orvosolják.

K.: 28. p. »Ha valakit rendes úton elítéltek, egy hatalmas se védhesse meg őt.« Kik ellen hozzák ezt?

F.: A főnemesség ellen.

K.: 29. p. »Az ispánok elégedjenek meg ispánságuk jövedelmeivel, a többiek, a királyhoz tartozók, t. i. a csöbörpénzek, vásárpénzek, az ökrök s a vár jövedelmének $\frac{2}{3}$ -a a királyéi legyenek.« Mit akarnak ezzel biztosítani?

F.: A király rendes jövedelmeit.

K.: 31. p. »És hogy ez a mi engedményünk és rendelésünk a mi és utódaink idejében örökké érvényes legyen, 7 példányban leírtuk és arany pecsétünkkel megerősítettük. Úgy, hogy egy példány küldessék el a pápa úrnak és ő írassa be registumába, a 2. maradjon az ispotályosoknál, a 3. a templomosoknál, a 4. a királynál, 5. az esztergomi káptalan-nál, a 6. a kalocsainál, a 7. a mindenkori nádornál. Úgy, hogy ezt az írást mindig szem előtt tartva, se maga el ne térjen valamiben az előbbiektől, se a királyt, se a nemeseket, se mást ne engedjen tőlük eltérni, hogy egyrészt ők örüljenek szabadságuknak és ezért hozzánk és utódainkhoz mindig hűek legyenek, másrészt a köteles engedelmisséget ne tagadják meg a királyi koronától. Határozzuk azt is, ha vagy mi, vagy valamely utódunk valaha ellene akarna tenni ennek az intézkedésnek, ezen írásnak alapján szabadságukban álljon a hűtlenség bélyege nélkül a püspököknek, országunk más jobbágyainak és a nemeseinek összesen és egyenként a mostaniaknak és a következőknek ellenállani és ellenmondani nekünk és utódainknak mindenkor. Kelt Kelednek, a mai udvarunk kancellárjának, az egri prépostnak kezéből, az Ige megtestesülésének 1217. évében, a mikor tisztelendő János volt az esztergomi, Ugrin a kalocsai érsek, Dezső a csanádi, Róbert

a veszprémi, Tamás az egri, István a zágrábi, Sándor a váradi, Bertalan a pécsi, Kozma a győri, Bereczk a váci püspök. Uralkodásunk 17. évében.¹⁾ Mi van tehát ebben a híres 31. pontban?

F.: Az hogy a király el is térhet az arany bullától, de a nemesség, papság ellenőrzi őt.

K.: Ki ügyel fel a törvény megtartására?

F.: A nádorispán.

K.: Most foglaljuk össze a mit eddig tanultunk. Nézzük kiről szól ez az oklevél s mit mond róluk.

F.: A királynál azt mondja a törvény, hogy évente Szt. István napján Fejérvárt kell lennie; meg kell őriznie az ország javait védje meg a hazát, tartsa meg a nemesség kiváltságait.²⁾

K.: Vegyük sorra az ország többi lakosságát. Ki következik az országban mindjárt a király után s mit tudunk meg róla?

F.: A nádor, a kiről azt tudjuk, hogy a Szt. István napján a törvénynapon a király helyettese, a nemesek főbirája, a fej- és jószágvesztéssel járó ügyeket kivéve, végül az alkotmány legfőbb őre.

K.: Kik következnek a nádor után?

F.: A hatalmasok, a kiknek nagy vagyonuk van s nemességei erőszakoskodnak.

K.: Hogy különböztetnénk meg egymástól a kétféle nemes?

F.: Egyik a főnemes, a másik a köznemes.

K.: Mit rendel ezekről a törvény?

F.: A főnemesek hatalmát csökkenteni akarja, mivel az a király ellen is van.

K.: És mit tudunk most már a nemesekről?

F.: Panaszával a királyhoz vagy nádorhoz mehet, de ez fej- és jószágvesztési ügyben nem ítélheti el; birtokaival — $\frac{1}{4}$ -ét kivéve — szabadon rendelkezik; csak az ország határain belül köteles harcolni, azon kívül csak zsoldért megy, ha akar; tisztségét csak ő viselhet; ellene mondhat a királynak; nem fizet adót.

K.: Mért kapja e sok kiváltságot, vagyis mi a kötelessége?

F.: Az, hogy fegyverrel védje a hazát.

¹⁾ Nem mulasztom el ismételni, hogy néha az arany bullának minden szaváról sokat kell szólni, hogy a fiúk megértsék. Ennek részletezését azért hagytam el, mert egyrészt itt hosszadalmas lenne, meg az osztály értelmi színvonala után kell igazodnia.

²⁾ Persze ez csak eredmény, a mi sok kis kérdés után jön ki.

K.: A világiakon kívül kikről szól még a törvény?

F.: A papokról, de igen keveset. Népeik nem fizetnek adót s így ők se.

K.: Nekik a bíraskodás terén már régebb óta volt kiváltságuk. Mi is volt ez?

F.: Világiak papok fölött nem bíraskodhatnak.

K.: Mondjuk meg még egyszer, min akart segíteni az arany bulla?

F.: Főleg a pénzügyi bajokon, a kir. jövedelmek helyreállítására meg a birtokok visszavétele által.

K.: Kap-e itt a király újabb jövedelmeket?

F.: Nem, sőt a régieket is nagyon körülírják, meg kimondják, hogy a nemes, a papok népei nem fizetnek adót; a birtokoknál pedig meg kell vizsgálni az adományozás jogcímét, a mi megint sok időt vesz el.

K.: Tehát azonnal segíthetett-e az arany bulla a bajokon.

F.: Nem; hosszabb idő múlva talán igen, ha végrehajjták.

K.: Azonban mégis volt nagy hatása ennek a törvénynek. Melyik osztály szerez itt sok jogot magának?

F.: A nemesség.

K.: Ha pedig ezek a király rovására oly sok jogot biztonnak maguknak, mi lehetett ennek hatása az ország többi lakosságánál?

F.: Az, hogy a többiek is követték példájukat.

K.: Így tett a papság. De nem volt-e már a papoknak azelőtt is kiváltságuk.

F.: Volt az, hogy nem adóztak s világi nem bíraskodhatott fölöttük.

K.: Ebben tehát a nemesektől nem különböztek. Ezért most ők akarnak lenni a nádor helyett az alkotmány őre s az arany bulla 1231-ben azt a jogot adja nekik, hogy a törvényt meg nem tartó uralkodót interdictum alá vetheti az esztergomi érsek. Mi ez az interdictum?

F.: Egyházi szertartások nem végezhetők, a halottakat el nem temelik egyházi szertartásokkal.

K.: Volt-e még más osztály is az országban?

F.: A hospesek, főleg a szászok.

K.: Ekkortájtban, 1224-ben nyerik ezek is szabadságlevelüket. De hol laktak ezek a szászok?

F.: Erdélyben meg a Szepességben.

K.: Itt csak az előbbiekről van szó, a kik ugyanekkor új területet is nyernek, a Barcaságot. Ezt Endre a német lovagrendnek adta, ugyan miért?

F.: Hogy a kunok ellen védelmezzék.

K.: Hogy jobban megtehezzék, favárakat építhettek. De ők kővárakat kezdtek emelni. Megengedhette-e ezt a király?

F.: Nem, mert a várakban neki is ellenállhattak volna.

K.: Így is tettek. Önálló akartak lenni más uralkodó hűbére alatt. Milyen rend volt a német lovagrend?

F.: Egyházi rend.

K.: Tehát kihez fordulhattak mint hűbérúrhoz?

F.: A pápához, mert az volt a fejük.

K.: Ezt megtették, de erre Endre kiverte őket s földjüket a szászok kapták. Mondjuk meg, mik voltak már régebben is a telepések kiváltságai?

F.: Maguk választanak bírót, papot, idegent befogadni nem kötelesek.

K.: Ezt megőrizték most is, de ugyanolyan kötelességeket rónak rájuk, mint a nemesekre. Mi volt ez?

F.: A katonáskodás.

K.: De ők a birtokukat a királytól nyerték, ez pedig más népeitől is kapott egyéb jövedelmet is, nemcsak a katonáskodást. Így tehát mi a katonáskodáson kívül a város kötelessége?

F.: Hogy ő is adózzék a királynak.

K.: Mondjuk meg tehát, mire vezetett a nemesek eljárása az arany bulla kiadásában?

F.: Arra, hogy minden rend biztosította a maga jogait a királlyal szemben.

K.: Ez a jelentősége Endre uralkodásának. De mi könnyítette meg a jogukat biztosítani akaróknak munkáját?

F.: Az, hogy a király gyöngé s nem tud ellenállani.

K.: Az ő gyöngesége miatt nem megy a birtokviszavétel, a mit erélyes fia, Béla vezet; még a királyi család tagjai közt sincs jó viszony, mikor Endre 1235-ben meghal. Követi őt fia, Béla, a kinek mi volt az igyekezete?

F.: A királyi hatalomnak helyreállítása.

K.: Mint járt el ennek érdekében, azt mutatja meg a tatárjárás korának története.

Ilyenformán lehetne közös munkával megbeszélni az arany bulla korának történetét. Természetes, hogy az előzetesen elvégzett anyagnak olyannak kell lennie, hogy ezt megkönnyítse. Sok-e az, a mit tárgyalás közben itt felvettem, vagy nem, az más kérdés. Ez a pár sor itt inkább a dolog technikai kivitelére vonatkoznék, mint az anyag kiválasztására, a miben mindig az osztály tudásának színvonala a mérték. Jó osztálylyal ennyit el lehet végezni s nagyon megkönnyül az a munka, a mit a tanárnak a VIII. osztályban kell végeznie, a mikor már nincs ideje ily lassú munkára, hanem a régi alapokon kell gyorsan tovább építenie.¹⁾

(Budapest.)

—ó —ő.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Német olvasókönyv.

A német irodalomtörténet nevezetesebb fejezeteinek vázlatos ismertetésével. Szerkesztette Miklós Ferenc főreáliskolai tanár. Budapest. Franklin-társulat. 1905. Ára 3 K 40 f.

Miklós Ferenc könyve a középiskolák VII. és VIII. osztálya számára készült. Ez tankönyveink legnagyobb részének az eredendő bűne. Nem elégszenek meg azzal, hogy egy-egy speciális iskolafaj tantervéhez alkalmazkodjanak, hanem valószínűleg azért, hogy a könyv belendősége biztosítva legyen, tágítanak a kereteken s alkalmassá akarják tenni a könyvet több iskolafaj használatára. Ez a német olvasókönyv bizonyos tekintetben még dicséretes kivétel, mert csak a gimnáziumokban és reáliskolákban való használatra van szánva, de vannak olyanok is, amelyek a két középiskola mellett még a felső leányiskolák, tanítóképzők, polgári iskolák stb. tananyagát is egyesíteni óhajtják egyetlen rövid kézikönyv keretében.

De még a kétféleség is hátrányára van a könyvnek, mert bár a gimnázium és reáliskola német nyelvi anyaga a VII. és VIII. osztályban majdnem teljesen azonos, terjedelem tekinteté-

¹⁾ Ily módon 3—4 óra elég ez anyag elvégzésére. Iskolánkban, a mely ily módon tanít, most (febr. 11-én) Károly Róbert koránál vagyunk, tehát év végéig az anyagot szépen befejezzük.

ben mégsem kívánhatunk annyit a gimnáziumba járó tanuló-
tól, mint a reáliskolaitól. Érthetővé teszi ezt már maga az a
körülmény, hogy a német nyelvi órák száma a reáliskolák 25
órájával szemben a gimnáziumban csak 19. Ezért Miklós köny-
vét a főgimnázium számára ugyancsak meg kell rövidítenünk.
Lehetetlennek tartjuk ugyanis, hogy mindazt az anyagot,
melyet a könyv magában foglal, az előirt auktorok olvasása
mellett a két felső osztályban heti 3—3 órában teljesen magyar-
ajku tanulókkal tisztességesen el is végeztessük.

Az előszóban körvonalazza a szerző azt a célt, mely könyve
megírásában vezette: nem akart összefüggő, a részletekre kiter-
jedő irodalomtörténetet adni, hanem csak képeket a német iro-
dalomból, melyek között azonban laza kapcsolatot is létesített.
Ez a kapcsolat azonban helyenként nagyon is a részletekbe
menő. Mindjárt az I. fejezetben fölösleges az indogermán nyelv-
családnak s a germán ősnyelvnek részletes felosztását adni s
általában olyan írókkal nem kellett volna foglalkoznia, akiknek
a művei közül a tanulók nem olvasnak. A kapcsolat megterem-
tésére tökéletesen elegendő lett volna a költői irányok jelzése,
sőt ezt is rá lehetett volna bízni a tanárra, aki ha szükségét
látja, bizonyára megteremti az egyes részek közt a kapcsolatot.
Miklós Ferencet is hatalmába ejtette a tankönyvíróknak az az
általános hibája, hogy a tanárnak ad útmutatást, ahelyett, hogy
kizárólag a tanulók részére szükséges anyagot dolgozná fel.

A könyv értékéből azonban mindez nagyon keveset von
le. Egyszerűen szerzőnk is attól félt, hogy munkája hézagos
lesz s az ellenkező végtelbe esett, túlságosan sokat is adott.
Sokat különösen a gimnázium szemponjából, melynek nincs
módjában az, hogy a német irodalomtörténetet ilyen méretek-
ben tárgyalja. De egyébként a könyv igazi szakember és peda-
gógus munkája.

Gondosan összeválogatott olvasmányok alapján ismerteti
a német irodalom fontosabb kérdéseit és alkotásait. Nem ő
maga beszél, hanem a kiválóbb német írókat szólaltatja meg
(Schleicher, Die deutsche Schriftsprache; Vogt, Glauben und
Dichten der alten Germanen; Hüppe, Das Niebelungenlied;
Roquette, Parzival; Uhland, Lohengrin stb.). Ezzel nemcsak
tárgyát ismerteti, de egyúttal az írók munkáiból is ad szemel-
vényeket.

A nevezetesebb költői alkotásokat vázlatban is bemutatja,
hogy azok szerkezetének kiválóságait is áttekinthetőbbé tegye.

A megtanulandó szöveg világos, könnyen érthető, a stílus könnyed s így a tanulónak nehézséget nem okoz. Megkönnyítik a megtanulást a fejezetek végén levő összefoglaló kérdések. Baj, hogy néhol ezek a kérdések nagyon is általánosságokban mozognak.

Az egyes költőktől vett szemelvények helyesen vannak megválogatva, a legjellemzőbb alkotásokat találjuk meg a könyvben, de a szemelvények között van sok fölösleges is. Csak Goethe költeményeit vegyük. Miért nyomassuk le a VII., VIII. osztály olvasókönyvébe is a Heidenröslein, Wanderers Nachtlied, Der Fischer, Der Sänger, Der Zauberlehrling, Die wandelnde Glocke stb. című költeményeket, mikor azokat a tanulóknak már az előző osztályokban olvasniuk kellett.

A szemelvényeket kísérő jegyzetek gondos munkára valának, bőségesek s minden irányra kiterjedők.

Az írásbeli szabad dolgozatok feladásánál nagy hasznát veszi a tanár a függelékben egybeállított dolgozati témáknak. Kár azonban, hogy ugyane célból német fordításra alkalmas magyar szövegeket nem kapnak, melyek mellőzhetővé tennék az annyira elterjedt stílusgyakorlatok használatát.

Miklós Ferenc könyve mindenestre számot tesz tankönyvirodalmunkban s ha a szerző különösen az elméleti részekben a fölösleges dolgokat elhagyja, ehelyett az összefoglaló kérdéseket részletezi s fordításra való magyar szöveget ad munkáját még gyakorlatiasabbá s használhatóbbá fogja tenni.

— d—t—

Növényszótár.

Írta **Lejtényi Sándor** főgimnáziumi tanár Aradon, a középiskolai tanuló ifjúság számára. Magyar-latin rész. 64 oldal.

Az újabb tanterv változással a középiskolák, de különösen a gimnáziumok természetrajzi tananyaga is igen kedvező és szerencsés változáson ment át, mely intenzívebb tanítás mellett több eredményt is ér el.

Ezen változás, szinte önkéntelenül is, maga után vonta a természetrajzi segédkönyvek keletkezését, melyeknek célja egyrészt a tananyag kibővítése a részletekben, másrészt könnyebb megértése.

A bemutatandó *Növényiszótár* szerzője szintén az elsők közé tartozott, kik természetrাজi segédkönyvekkel léptek fel, midőn 1899-ben megjelent a *Rovargyűjtő* segédkönyve a Franklin Társulat kiadásában, melyet aztán 1900-ban *Növénygyűjtő* segédkönyve követett.

Most pedig egy *Növényiszótárral* gyarapítja eddigi sikereit, melynek célja, hogy a tanuló maga nevezhesse meg összegyűjtött növényeit s maga helyezhesse el megnevezett növényét abba a családba, melybe az tartozik.

Több mint 1000 virágos növénynek botanikai nevét kapja benne a tanuló magyarul és latinul, mely tehát épen elég arra, hogy növénytani ismereteit ne csak gyarapítsa, hanem egy tekintélyes Herbariumot is állíthasson össze segélyével, mert megtalálja benne minden közönségesebb hazai és kultivált növénynek magyar és latin nevét az auctor nevének jegyével együtt, valamint a családot is, melybe az illető növény tartozik.

Elsőrendű hazai botanikusok műveiből állította össze ezt a szótárt, vagyis szaktekintélyek által megállapított neveit használja minden növénynek, de tekintettel volt a népies elnevezésekre is, hogy ez is útmutatóul szolgáljon a növény helyes megnevezésére és családjába való elhelyezésére.

Először a *genus* nevét találja meg benne minden növénynek a tanuló, azután az alatta felsorolt *fajok* neveit. A *genus* név után közölt szám pedig utalja a könyv végén felsorolt családok sorrendjére.

Sok haszonnal használhatja tehát a tanuló, de nagy fáradságtól és időpazarlástól kiméli meg a tanárt is, midőn a tanulók gyűjteményük áttekintésére és megnevezésére kérik, mert az ismeretesebb növények latin neveit maga keresheti meg a tanuló.

Főelőnye a könyvnek az, hogy igen olcsó, mert ára csak 40 fillér s így még a szegényebb tanuló is megszerezheti magának.

Kapható Aradon Ingusz J. és Fia könyvkereskedésében.

Természetrajzi segédkönyvek.

Várnay L. szegedi könyvkiadó vállalatában megjelent Bátor Ámin szegedi állami főgimnáziumi tanár szerkesztésében négy mű és pedig az első *Herbarium és növényhatározó*, a második *Növénytani táblázatok*, a harmadik és negyedik *Hazai bogarak és Hazai lepkék gyűjteménye* címen.

A *Herbarium*, mely rövid egy év leforgása alatt II. kiadást ért, a növények gyűjtésére és elrakására szolgál és lényegesen különbözik az eddigi megjelent Herbariumoktól, amennyiben nemcsak üres papirlapok halmozából van összetéve, hanem Linné-rendszere alapján a virágrészek alkotása szerint csoportosítja a hazai növényeket olyformán, hogy minden növény ott mindjárt a helyszínén nemcsak a porzók száma, hanem a bibeszálak száma, elhelyezése és alkotása szerint a lehető legkönnyebben határozható meg. Tekintetbe véve azt, hogy a szaktanárnak a kevés heti óraszám mellett alig jut ideje arra, hogy minden egyes tanuló Herbariumát áttekintse, a hibás csoportosításokat, latin, magyar elnevezéseket helyesbítse, avagy már a lepréselt növényeket a növényhatározók segélyével meghatározhassa. Nevezett munka a tanítás minden fokán mint alig nélkülözhető segéd-eszköz van hivatva szolgálatokat teljesíteni.

A többi három mű zsebben hordozható, melynek mindegyike 12 táblán 129 színes művészi kivitelű kép segélyével igyekszik megkönnyíteni a kezdő botanikus és zoologus dolgát. A nagy körültekintéssel megválasztott növények, bogarak és lepkék lényeges tulajdonságait ismerteti a végére illesztett magyarázó és tartalomjegyzék.

A műveket melegen ajánljuk a tanintézetek szaktanárainak és tanítóinak figyelmébe!

A Herbarium és növényhatározó ára 2 kor., a többi háromé egyenkint 72 illetőleg 80 fillér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Állandó tanmenet. Folyóiratunk mellékleteként a főgimnázium állandó tanmenetének közlését folytatjuk. Tesszük ezt abból a célból, hogy kartársaink véleményét az állandó tanmenetre nézve kikérjük. Minél többen fogják bíráló megjegyzéseiket e tárgyban velünk közölni, annál helyesebben fog kialakulni az állandó tanmenet mintája, melyet aztán minden tanár iskolájához, tanítványainak előképzettségéhez mérten saját tantárgyainak módszeres besztásánál felhasználhat.

Ipari beszerzések. Egy középiskolai igazgatótól kaptuk a következő sorokat:

A nm. vkm. 1904. évi 5187. elnöki szám alatt körrendeletet adott ki az ipari beszerzések kimutatása tárgyában. A rendelet kiadására az adott okot, hogy a jelentést tevők jó része (saját bevallásuk szerint is) nincs tisztában azzal, mely beszerzéseket kell a kimutatásba felvenni s melyeket nem. Én őszintén megvallom ezzel a rendelet áttanulmányozása után sem vagyok tisztában. A régebbi kimutatásokba csak a 100 kor. összeget meghaladó ipari beszerzéseket kellett fölvenni, az új rendelet szerint a kimutatásban az összes ipari beszerzések feltüntetendők. Vajjon ki kell-e azt is mutatnom, hogy az intézet számára egy vízes üveget vagy poharat vettem? A termény beszerzéseknél mik azok a fontosabb és jelentékenyebb beszerzések? Meddig tart a fontos és jelentékeny beszerzés és hol kezdődik a fontosabb vagy jelentékenyebb?

De nem ad a rendelet határozott utasítást a kétféle kimutatás kitöltési módjára sem. Az A) kimutatásban fel kell tüntetni az 1905. évben beszerzendő iparcikkeket. De honnan tudjam én azt előre, minek a beszerzése válik szükségessé. A tanszerátalányról az előre megállapított költségvetés szerint még csak bejegyezhetem az adatokat, de honnan sejtsem, hogy a házi átalányból mennyit fogok nyomtatványokra, mennyit fűtőanyagra költeni. Az olyan ember, aki ezt a statisztika-készítést nem tekinti lelkiismeretbeli dolognak, könnyen boldogul: egyszerűen bejegyvez néhány számot találmra és rendben van az ügy. Aki azonban igazán, lelkiismeretesen meg is akar felelni a rendelet intencióinak, annak bizony fejtörést okoz az ilyen rendeletek végrehajtása. A B) kimutatásban még azt is fel kell tüntetni, vajjon a beszerzett anyagból mennyi

a belföldi, mennyi a külföldi származása. Ennek valószínűleg az a célja, hogy a kereskedelmi miniszterium adatokat kapjon a hazai ipar fejlesztését illetőleg. Hamis adatokat fog kapni, mert nincs olyan igazgatója Magyarországnak, aki meg tudná állapítani, mi a tanszerbeszerzésekből belföldi s mi a külföldi. Az igazgatók utasításaikhoz híven bizonyára mindent hazai cégektől rendelnek ugyan, de ennek nagyrésztben csak az az eredménye, hogy másodkézből kapják — a külföldit.

Mindezen megjegyzések — úgy vélem — eléggé bizonyítják, hogy az 5187. számú rendelet kiegészítésére szükség van s a kimutatások kitöltési módját sem ártana az egyöntetűség kedvéért egy pár példával illusztrálni.

Szülők panasza. Általános a panasz a középiszkolai tanulók szülőinek a körében, egy ízben már képviselőházi felszólalás tárgyát is képezte, hogy sokba kerülnek az iskolai könyvek. A szegényebb szülők úgy óhajtanának segíteni magukon, hogy ócska könyveket vásárolnak. De ezt csak részben tehetik, mert nincs esztendő, amikor új tankönyveket ne hoznának be a tanártestületek. Ezért aztán a szülők neheztelése a tanártestületek ellen fordul, a szegény tanár lesz az oka annak, hogy az idősebb fiú tankönyveit két-három esztendő múlva a fiatalabb már nem használhatja. Pedig hát nem úgy áll a dolog. A tankönyvváltoztatások nem róhatók fel hibául a tanároknak. Az új könyvek alkalmazását a tanártól egészen távol álló tényezők teszik szükségessé. A legutóbbi, azt lehetne mondani, általános tankönyvváltoztatásnak az új tanterv behozatala volt az oka. Az új tanterv természetesen szükségessé tette a tankönyvek átalakítását s lehetlenné a régi könyvek használatát, melyek még a régi tantervre és utasításokra való tekintettel készültek. Egyébként pedig az új tankönyvek behozatalára legtöbbször a könyvkiadók üzleti érdekei kényszerítettek. Egy-egy könyvből 3—4 év alatt 2—3 kiadás jelenik meg. A szerzők és kiadók aztán gondoskodnak arról, hogy a régiebb kiadások használhatatlanok legyenek. Az olvasmányok közé újakat vesznek fel, a régieket elhagyják; az elméleti anyagot másként rendezik el. Megengedjük, hogy mindez a tankönyv javára szolgál, sőt azt is, hogy a szerzőket és kiadókat ez a szempont is vezeti, de ennek a következménye az is, hogy a tanulónak még a tankönyv nem változtatása esetén is új könyvet kell vennie, mert csak az új kiadások használhatók. Ha most már a tanártestületek hosszabb időn pl. 4—5 éven keresztül nem változtatnak könyvet, megesik, hogy egy-egy osztályban a tankönyvek 3—4-féle különböző kiadása szerepel. Tessék csak elképzelni, mennyi zavar, mennyi bosszúság, mennyi kellemetlenség származik ebből különösen az olvasókönyvek használata alkalmával. Nem csoda, ha a következő évben aztán a szaktanár nem alkalmazza többé ezt a könyvet s ezzel a szülőket új tankönyvek vételére rákényszeríti. Más mód nem áll rendelkezésére, mert abból még több kellemetlensége származnék, ha ugyanazon könyv legújabb kiadásának megvételére akarná kötelezni minden tanulóját. Azt csak könnyen megértik a szülők, ha új szerzőtől kell új könyvet venniök, de azt már sokan nehezen fogják fel, miért nem lehet ugyanazt a könyvet használni mikor egyéb baja sincs, csak az, hogy régebben nyomtatták.

A szülők panaszanak tehát csak nagyon kevés mértékben van jogosultsága. A tankönyv irodalom is fejlődik. Ujabb és újabb tanítási módszereket alkalmaznak, hogy minél könnyebbé tegyék a tanuló munkáját s így változni

kell a tankönyvnek is. De legkevésbé jogosult a panasz, amikor a tanár ellen fordul, mintha a tankönyvek változtatásának egyedül és kizárólag ő volna az oka.*)

Sajtóhibák. Endrei Ákos cikkeibe néhány értelemzavaró sajtóhiba csúszott be, melyeket utólagosan kell helyreigazítanunk. Az I. közleményben a 67. lap 2. sorában Herbert helyett Herbart olvasandó. A III. közlemény 6 első sora a 188. oldalon, mely tévedésből kétszer szedetett, elmarad. Ugyancsak a 188. oldalon a bekezdés 1. sorában, felülről számítva a 13. sorban első helyett alsó teendő.

*) E tárgyra még visszatérünk. Visszatérünk különösen azért, mert a közlemény_beküldőjének felfogásával nem mindenben értünk egyet.
A szerkesztő.

A főgimnázium állandó tanmenete.

Közelítőleg az iskolai évnék		Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Történelem	Természetrzaj	Mennyiségtan	Rajzoló geometria	Közelítő leg az iskolai évnék		
mely hónapja	hányadik hete	Hetenként 4 óra	Hetenként 6 óra	Hetenként 3 óra	Hetenként 3 óra	Hetenként 3 óra	Hetenként 3 óra	Hetenként 2 óra	hányadik hete	mely hónapja	
Szept.	1	Az előző osztályok anyagának ismétlése. 4 hét.	A syntaxisből tanultak ismétlődő összefoglalása. A III. osztály anyagából elmaradt részek. Az egyszerű mondat. 4 hét.	A III. oszt. tananyag ismétlése. 4 hét.	Magyarország középkori történetének ismétlése. 4 hét.	A mult évi anyag ismétlése. 4 hét.	A mult évi anyag ismétlése. 4 hét.	A mult évi anyag ismétlése. 4 hét.	1	Szept.	
"	2									2	"
"	3									3	"
"	4									4	"
Okt.	5	Bevezetésül Nagy Lajos kora. Arany Jánosról. A Toldi monda. Előhang és Toldi I. én. 2 hét.	Az összetett mondat; mellrendelt mondatok és kötőszók. 2 hét.	Magyarország három részre válása. 3 hét.	Magyarország középkori történetének ismétlése. 4 hét.	Az őszi flóra néhány növényének leírása friss példányok alapján. 2 hét.	Algebrai alapfogalmak, a műveletek defin., jelek. 1 hét.	Zárójelek felbontása, a negatív szám és kibővített számsor. 2 hét.	5	Okt.	
"	6									6	"
"	7	Toldi II—VI. én. 3 hét.	Alárendelt mondatok. Módo. Consec. temp. önállóbb helyzetű mellékmondatok. Az idők kiegyenlítődése. 3 hét.	Anyaggyűjtés a passiv ige-ragozásra, a vegyes ige-ragozás. A passivumra átmenet. 7 hét.	A török hódítás következményei; szabadságharcok a XVII. század első felében. 4 hét.	A növények külső tagjai. (morphologia) 4 hét.	Összeadás és kivonás viszonyított számokkal, zárójelek felbontása. 3 hét.	A kör tulajdonságai és részei. 2 hét.	7	"	
"	8									8	"
Nov.	9	Toldi VII—XII. én. 3 hét.	Alanyi és tárgyi mellékmondatok. Függő kérdés. Egyenes kérdés. Acc. és nom. c. inf. alanyi és tárgyi mondat helyett. Acc. c. inf. verba affectuumnál. 3 hét.	A passivum. 2 hét.	A XVIII. század története. A francia háborúk kora. 3 hét.	A növények belső szerkezete (anatomia). 3 hét.	Sokszorozás, a szorzat előjele; hatvány, hatványozás. 2 hét.	A kör hurjai és azok tulajdonsága. 3 hét.	9	Nov.	
"	10									10	"
"	11									11	"
"	12									12	"
Dec.	13	Toldi meséje, műfaja, szerkezete, szemléi, jellemi, előadásbeli formái. — Az epikai előadás. — Nyelvezet és vers. 2 hét.	Helyhatározó és időhat. mondatok. Cum és a többi kötőszó, egyidejűség stb. 2 hét.	A miveltető, visszaható, személytelen ige. 2 hét.	Az isten kegyelméből való absolutismus kora, török felszabadító háborúk, szabadságharcok. 5 hét.	A növények anyaga (phytochemia). 3 hét.	Többtaguak sokszorozása. 2 hét.	A kör és érintője. 5 hét.	13	Dec.	
"	14									14	"
"	15									15	"
"	16									16	"
Jan.	17	Stil. bev. A szókincs állomány gyarapodása. (Köleszónok, idegen szók stb. jelentésárnyalat) 2 hét.	Körülmenyhatározó mondatok. Mód és állapot. Hasonlító mondatok. Föltételes mondatok. Óhajto értelmű föltételes mondatok. Megengedő m. 3 hét.	A határozó és igekező, a praepositio. 2 hét.	A legfontosabb mondattani szabályok és a szórend teljes megállapítása. 3 hét.	Összefoglalás. 1 hét.	Többtaguak és tizes számok második hatványa. 2 hét.	A kör és érintője. 5 hét.	17	Jan.	
"	18									18	"
"	19									19	"
"	20									20	"
Febr.	21	Szólami. Közmondások Mondat-szerk. Hangtani sajtás. 1 hét.	Okhat. mondatok, célhatározó mmond. Célzatos alanyi v. tárgyi mond.; célzatos mond. helyett acc. c. inf. vagy infinit. Verba timendi, impediendi, dubitandi. 3 hét.	Összefoglaló ismétlés 2 hét.	A XVIII. század története. A francia háborúk kora. 3 hét.	A táplálkozás, lélektéz; növekvés, mozgás és érzés 2 hét.	Többtaguak és tizes számok harmadik hatványa. 3 hét.	A kör körülírt négyszög. 3 hét.	21	Febr.	
"	22									22	"
"	23									23	"
"	24									24	"
Márc.	25	Stilisztikai anyaggyűjtés a tankönyvben közölt olvasmányok alapján. 7 hét.	Következményes m. Határozó mondatok átalakítása mondatrészekké. Abl. abs. 2 hét.	A rendszerezés. 1 hét.	Reformkorszak, szabadságharc, kiegyezés. 3 hét.	Az eddigi anyag átnézete. 1 hét.	Műveletek egytagu törtekkel; legnagyobb közös osztó, legkisebb közös többsz. 2 hét.	Két kör közös érintője. 3 hét.	25	Márc.	
"	26									26	"
"	27									27	"
"	28									28	"
Apr.	29	A stilus nevei, tulajdonságai: világosság. 1 hét.	Oratio obliqua és recta. 2 hét.	A virágtalanok. 3 hét.	Összefoglalás. 1 hét.	A Nyitvatermők és E.y-sziküek. Összefoglalás. 3 hét.	Algebrai összegek osztása, nevezetesebb hányados alakok. Algebrai összegek legkisebb közös többsze. 4 hét.	Az ellypsis származása részei és szerkesztése. 4 hét.	29	Apr.	
"	30									30	"
"	31									31	"
"	32									32	"
Máj.	33	A hangulatosság - a) szemléletesség, b) fordulatosság, c) a nyelv ereje. 3 hét.	A szórend. Mondatok rendje. 1 hét.	A német alaktan teljes átismétlése és begyakorlása. 16 hét.	Magyarország és Ausztria politikai földrajza. 9 hét.	A közönséges számtan főbb szabályai. 3 hét.	Algebrai összegek osztása, nevezetesebb hányados alakok. Algebrai összegek legkisebb közös többsze. 4 hét.	Az ellypsis érintői. 2 hét.	33	Máj.	
"	34									34	"
"	35									35	"
"	36									36	"
Jun.	Utolsó két hét	Verstan. 3 hét.	Időszámítás 1 hét.	Az egész grammatika, syntaxis összefoglaló ismétlése. 5 hét.	Általános ismétlés. 3 hét.	A Kétsziküek közül a Szabadszirmuak nevezetesebb családjai. 4 hét.	Elsőfoku egyismeretlenű egyenlőségek. 2 hét.	A hiperbola, részei, származása és szerkesztése, érintői. 3 hét.	33	Jun.	
"	Utolsó két hét									Utolsó két hét	"

Az utasításoknak megfelelő magánolvasmányok. Könyv nélkül: Toldi 3-4 éneke; Arany. Petőfi, Berzsenyi 1-2 olvasott költeménye. Hymnus. — Szózat.

Könyv nélkül egyes részeket Ovid usból.

Könyv nélkül 5-6 költemény az olvasókönyvből.

Chemiai kísérletek. A mikroszkóp használata. — Herbarium összeállítás a tanult növényeknek Makón tenyésző fajaiból. Kirándulások növénygyűjtés és biológiai megfigyelések céljából.

Nagyobb egészenként 1-1 órában ismétlődő összefoglalások. — Heti 1 órában szabadkezi rajzok készítése fali lapminták után. Az elvégzett geometriai anyag ábrái házi feladatul. — A tanulók vázlatkönyveket vezetnek, melyekbe egyszerű tárgyakat, főleg iskolai szabadkezi mintákat vázolnak. A vázlatkönyvek átvizsgálása havonként.



Igen tisztelt Kartárs úr!

VÁRNAY L. szegedi könyvkereskedő vállalatában megjelent az általam *Linné rendszere alapján* szerkesztett

Herbarium és Növényhatározó

második lényegesen javított kiadása, mely az első kiadástól annyiban különbözik, hogy 200 növény helyett körülbelül 500 növény van olyformán csoportosítva, hogy minden növény ott mindjárt a helyszínén nemcsak a porzók száma, hanem a bibeszálak száma, elhelyezése és alkotása szerint a lehető legkönnyebben határozható meg. Tudjuk, hogy a szaktanárnak a kevés heti óraszám mellett alig jut ideje arra, hogy minden egyes tanuló Herbariumát gondosan áttekintse, a hibás csoportosításokat, latin-magyar elnevezéseket helyesbítse, avagy a már lepréselt növényeket a növényhatározók segélyével meghatározhassa. Már pedig tudjuk, hogy egy rendezetlenül kezelt, össze-vissza halmozott növénygyűjteménnyel nem értük el azt a célt, melyet a növénytan tanításánál kitűznünk kell.

A Herbarium I. kiadása rövid egy év leforgása alatt teljesen elfogyott, mely körülmény ösztönzött arra, hogy a II-ik lényegesen átdolgozott kiadásban még egyszerűbbé tegyem a növények meghatározását, elhelyezését és hogy megkíméljem a kezdőt a sokszor alig kivihető komplikált rendszerezéstől.

Egyébként a műbe való betekintésnél bárki is könnyen meggyőződhetik arról, hogy az nemcsak üres papirlapok halmazából van összetéve, hanem a közönséges honi hasznos és káros növények meghatározására szolgáló munka, mely a tanítás minden fokán mint alig nélkülözhető segédeszköz mindenkor nagy szolgálatot teend.

A Herbarium kezelésére vonatkozó kellő útbaigazításokat annak előlapján találjuk meg.